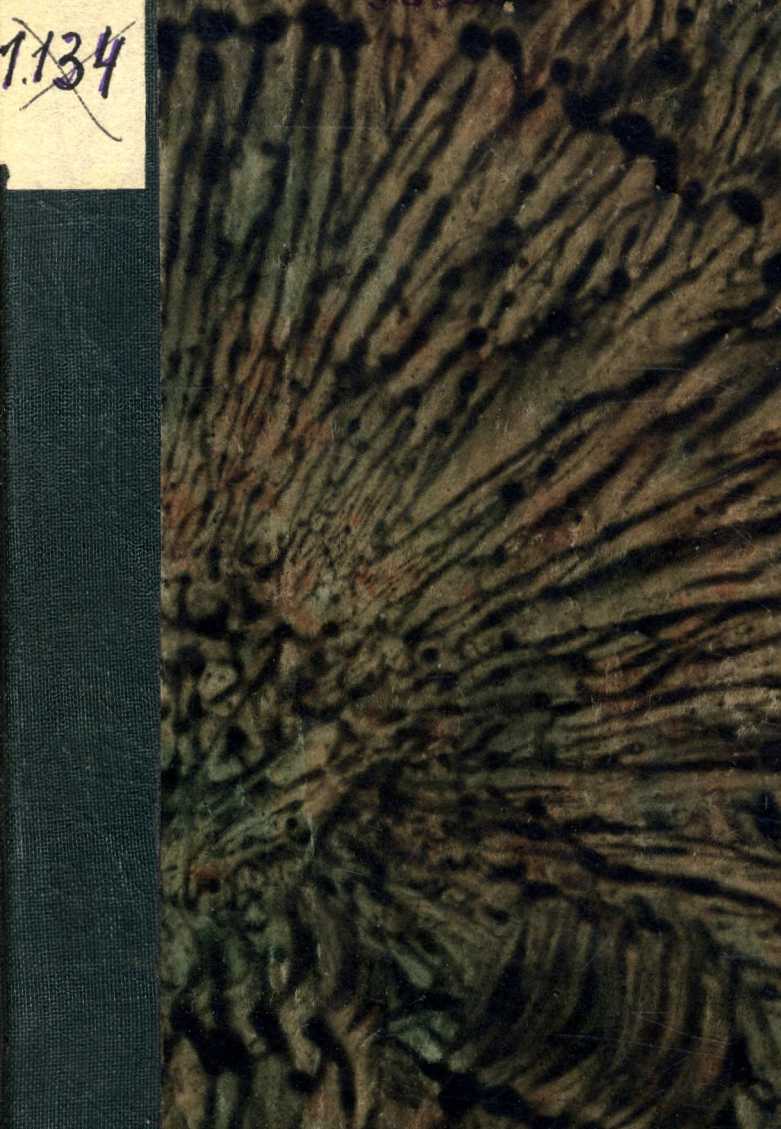
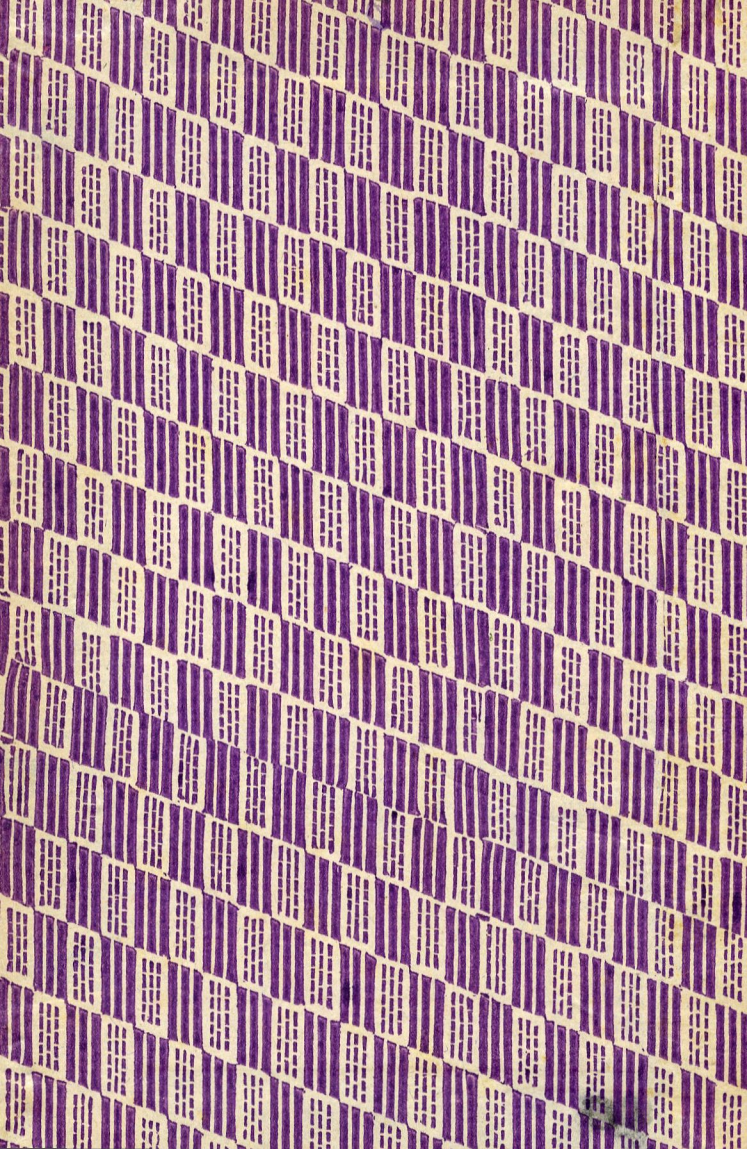
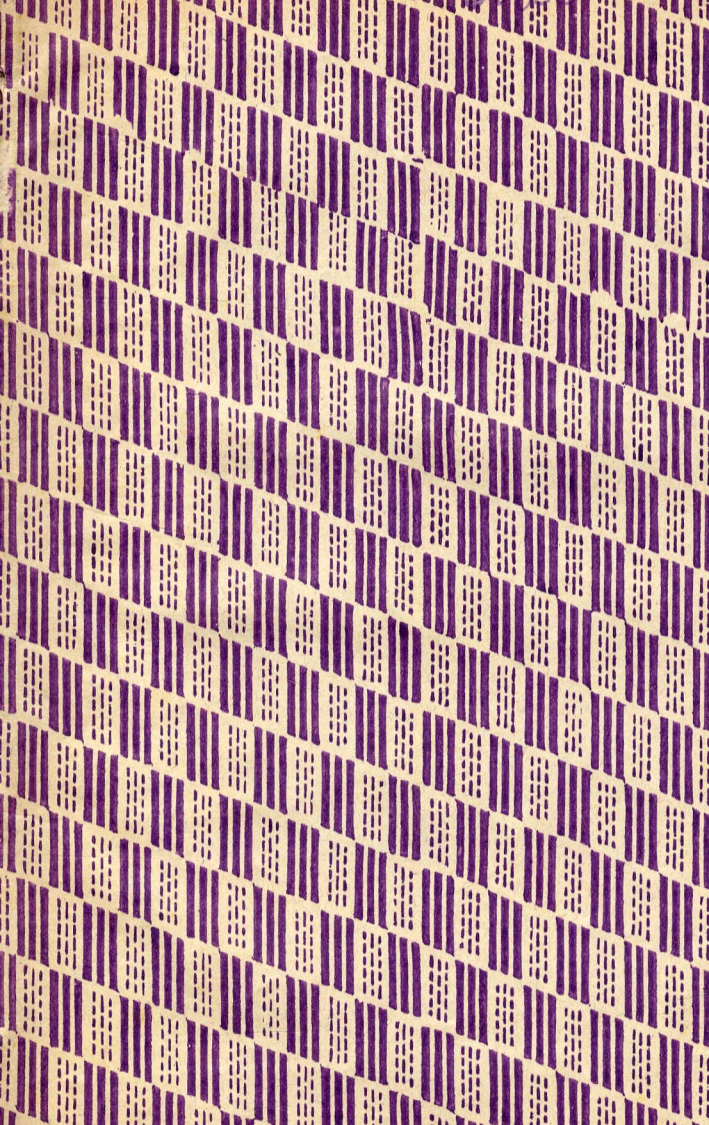

~~1.134~~

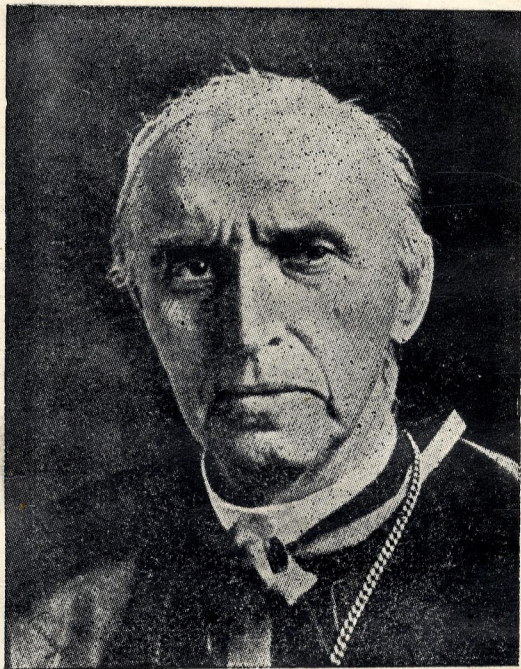

Joseph H. Moore, M.D.

(1851-1925)

Дезіре-Жозеф Мерсіє
(1851 — 1926)

Д. ВАРНАК

1134

КАРДИНАЛ МЕРСІЄ

ОБОРОНЕЦЬ НАРОДУ

30(7)-1940
(134)-1944

Л Ї В І В

1 9 3 5

Книгозбірня „Вістника“ ч.1 (5)

2345.09 (4Б) - 634.2

ВСТУП

Велика війна випроводила на поверхню не одного героя і не одну велику людину, якої імя довго горітиме в історії людства.

Одним з тих великих людей, на якого з подивом і пошаною дивилися і прихильники, і вороги, і свої і чужі — був бельгійський кардинал *Мерсіє*.

Доля призначила йому сповнити твердий і тяжкий обов'язок стати заступником і оборонцем свого народу підчас німецької навали, оборонцем своєї, діткнутої воєнною заверюхою, пастви і подоптаної в своїх правах — нації.

Відважно сповнив він цей обов'язок. Ніколи не благав милосердя, ні ласки у переможця, відкликався лише — до моральної сили вірних, до їх почуття справедливості, до їх гарту перетерпіти великий історичний іспит, немов кару Божу, яку треба мужньо перенести. Закликав до віри в Провидіння, яке — своєю караючою десницею — скорше чи пізніше — але завжди покарає тих, що порушили чиесь право.

В своїх проповідях велів молитися за найвищі інтереси своєї країни, кріпив почуття ображеної справедливості в душах вірних, сповняючи свою »божественну місію — кріпити відвагу свого народу«. Не гребував зійти в долину, »на ринок« з гієрархічного Синаю, а коли німецький генерал-губернатор фон-Бісінг заслонювався тим, що від воєнних переслідувань терплять переважно селяни і робітники, не так інтелігенція і священство, кардинал подякував за ласку, заявивши, що священство не прагне бути виїмком в нещастю, яке звалилося на цілу Бельгію.

З його проповідей, які тут — у витягах — подаємо, визирає не тільки високошляхетна й мужня душа оборонця й заступника нації, але і глибокого мислителя, який, одушевлений любовю до своєї релігії й свого народу, висвітлює цілий ряд дражливих сучасних проблем — війни і мира, одиниці і долі, патріотизму і релігії, церкви і рідного краю, розв'язуючи їх яскравим, відважним і щирим розтином своєї блискучої думки.

Кілька літ тому, коли цілою силою звалився на Україну антирелігійний і протиукраїнський большевизм, київський архієпископ Константин звертався в проповіді до вірних: »Найбільше буду учити вас віри в Господа нашого Ісуса-Христа, буду проповідувати любов до обездолених усього світу, а найперше до народу України, до його тяжкого минулого і славного майбутнього, буду накликати вас відкинути ганебну байдужість до своєї рідної матері і любовю своєю залікувати її рани, обтерти її сльози. А коли поле ваше буряном заросло, коли ворог толочить і нищить вашу ниву, коли потрібна вам буде допомога братерська, йдіть за нею до мене« (»Церква і Життя«, орган Укр. Автокефальної Православної Церкви, ч. 1(6), 1928, Харків).

Але таких голосів було мало. Здеморалізована царатом, зденаціоналізована, відірвана від свого народу, або й просто чужа, православна гієрархія на Україні — заломилася морально перед большевизмом, потягнула в пропасть і саму церкву...

В такі моменти, всім, хто не зневірився в післанництво християнської релігії, потіхою можуть служити проповіді кардинала Мерсіє. Вони показують правдивий дух воюючої церкви, яка вміє єднати в душах своїх вождів — велику релігійну

ревність з такою-ж ревністю в службі для свого рідного краю.

Дезіре-Жозеф Мерсіє родився 21 листопада 1851 в родині, що від 300 літ замешкувала в Бельгії. Призначений для священничої кар'єри, він кінчить університет в Лювені як бакалавр і ліценціят теології. В 1877 — стає професором філософії в Малім Семінарі в Маліні, де має загальний догляд над духовим розвоєм учнів. Зірвавши з еклектичним спиритуалізмом, Мерсіє започаткував в своїм курсі студіювання схолястичної філософії. Його блискучі здібності лектора хутко відірвали його з Маліна. В енцикліці *Aeterni Patris* папа Лев XIII. (1879) постановив здвигнути з руїн томістичну філософію (філософію Томи Аквінського, 1225-1274, який стремів пристосувати науку Аристотеля до церковної ортодоксії). Професором тої дисципліни при Лювенським університеті від 1882 р. стає Мерсіє. Він — очима модерної людини — вглиблюється на ново в «Сумму» Томи, уймає її в формули, пристосовані до думки сучасників; створює нео-схоластику, не анахроністичну, лише повну життя й актуальности, союз філософії й теології, синтеза метафізики й досвіду. На його виклади злітаються студенти всіх виділів. Рівночасно видає Мерсіє ряд наукових творів, що перекладаються майже на всі європейські мови.

В 1906 Мерсіє — єпископ Малінський, в 1907 — кардинал. Займаючись адміністрацією дієцезії, він цілий час присвячує і улюбленій справі — підготування своїх учнів. Його амбіція — натхнути своєю душею всіх, хто зближався до нього. Його амбіція — не лише формувати думку своєї пастви і учнів, але й — душу, цеї правдиво апостольської місії не занедбав Мерсіє ні під час заняття

німецькою армією Бельгії, коли накликав вірних до спокою, а рівночасно протестуючи проти вчинків Німеччини, ні по тім, коли в 1922 році звертається до цивілізованого світу прийти з поміччу жертвам большевицької політики терору й виголодження на Україні і в Росії... Своею поставою під час 15-місячної німецької окупації Бельгії — коли ім'я кардинала стало прапором Бельгії, символом її моральної сили і опору, — Мерсіє зеднав собі подив і пошану цілого світу. День його смерті, 23 січня 1926 р. став днем національної жалоби його нації, якій він віддав — в буквальному значінні слова — цілу свою шляхетну і велику душу...

I

СВЯЩЕНИК — СЛУГА І ПРОВІДНИК НАРОДУ

Вже чотирох вершників з Апокаліпсу з'явилися на овиді Європи, щоби незабаром залити її кровю, сплюндрувати вогнем і мечем.

Величезна, вкрита славою трьох останніх виграних воєн, армія цісаря німецького — лагодиться затопити маленьку Бельгію. І ось в цей час горячкового напруження і страшних очікувань — підносить свій голос кардинал Мерсіє, насамперед до священиків і навчає їх — як і що мають робити в цю грізну хвилину. Його приказ звучить: стояти з нацією і при нації, щоби не сталося в майбутнім. Їх обов'язок залишитися разом з пастою, кріпити її духа, розвивати героїзм її душі, підносити її відвагу, не заломитися при тяжких іспиті, щоби »не посміялися над нами вороги наші«. На ці теми виголошує кардинал дві проповіді:

1) *До духовенства єпископату в Маліні*, датована 11 серпня 1914. В ній звертається до священиків, як до своїх »дорогих братів«:

— Надзвичайна ревність нашого духовенства зворушила і підняла нас на душі.

— Цілий легіон священиків, зпоміж білого й чорного духовенства, що так відрухово зголосилися нести священичі обов'язки у війську чи по шпиталях, зазнали прикрости, бо їм відмовили тої праці, якої вони домагалися. Але Господь не забуде їм їх шляхотного наміру.

— Можуть наступити болючі обставини, які таки дадуть їм нагоду заопікуватися нашими дорогими воїнами. Ми не знаємо певно, коли і де відбудеться найближчий бій, що має бути жорстокий і кривавий. — Всіх закликає, хочби були на відпочинках, приготувитися і мати в порядку свої особисті документи.

— Парохи, що опиняться в безпосередній небезпеці, мають відразу йти на поміч війську.

Попереджує, що ці добровільні священики не можуть з певністю розрахувати ані на харчі, ані на мешкання, зарезервовані для армії. Вони підуть на власне ризико і небезпеку. На війні, як на війні!

— Богато парохів сумують тому, що вони мають лишатися дома, в той час, як інші мають змогу піти за голосом свого першого пориву.

— Їхня праця, хоч скромна і неголосна, є тим не менше мила Господеві. Також вони виконують патріотичне післанництво. Хай заопікуються військом, що стоїть в їхній парохії, хай підтримують спокій серед населення, хай заохочують його закінчити жнива, хай потішають сумуючих і схвилованих. Загріваючи вірних до милосердних вчин-

ків, хай перестерігають їх перед нерозважними кроками супроти ворогів.

— Школи, що не гостюватимуть в своїх мурах ранених, можуть принести користь, коли створять захисти для дітей родин, які були змушені покинути свої домові огнища. В той час, як ці рядки дійдуть до вас, можливо, що вже наступить страшний вибух, що спричинить тисячі жертв. У перший вільний день в усіх парохіях єпископату мають бути відслужені Служби Божі за спокій душ тих хоробрих, що принесли на вівтарі батьківщини в жертву своє життя.

— Нація охоплена героїзмом. Приєднаймося-ж і ми, по нашій змозі, до цього пориву. Молімся і каймося! Постім і поручаймо піст християнським родинам бодай одного разу на тиждень. Заохочуймо вірних, щоб подбали про чистоту своєї совісти і про строгість своїх звичаїв, для того, щоби Господь був ласкавий, благословити далекозорість наших вождів і мужність наших воїнів.

До Тебе, Господи, підношу душу мою.

Боже мій, на Тебе уповаю, не дай мені осоромитися, не допусти, щоб вороги мої втішалися побідою надо мною. (Пс. XXV, 1—3).

— У славний день звільнення нашої землі ми зуміємо дати прилюдний доказ нашої вдячності Святому Серцю Ісусовому, Пресвятій Діві і св. Йосифу. Ви всі, спільно з нами, сьогодні це обіцяєте. — Отці парохі мають ознайомити своїх вірних зі змістом цього листа.

2) До вірних єпископії в Маліні.

— Наші дорогі брати! Ще ніколи не відчували ми такої душевної близькості з духовенством і вірними нашої дієцезії, з цілою великою бельгійською нацією.

— О так, вона є велика! Велика через свого Короля, що без перерви бореться на чолі трьох союзних армій за увільнення наших земель, велика через свій уряд і начальну команду, що відвернули від нас грізну небезпеку; велика через своїх синів, що вмирають, щоби ствердити, що право і честь є вартніші за життя, або які без вагання займуть славні місця тих, що полягли.

Бельгія пише на полях своїх боїв найславнішу сторінку своєї історії.

— Але те, чого вона не записує, те, чого лише сам Бог є свідком, це героїзм душ. Лише деякі позначки його бачимо ми, але як багато вони говорять!

— В неділю, підчас процесії, яка відбулася в місті Малін, на честь Богородиці з Ансвіку і під протекторатом мощей св. мученика Ромбарта, — один батько простягнув до мене свою міцну руку: — Я маю шість синів — сказав він мені — всі вони у війську.

— Одна молода мати пише до мене: — Мій найстарший син пішов на фронт, я мала досить відваги, щоб поблагословити його. —

— Один робітник має семеро дітей; — я не можу опертися поривові, що тягне мене в ряди війська, — каже він до мене, — але-ж ви подбаєте про мою жінку і дітей. —

— А як шляхотні в своїй похмурій самотності сі скромні жінки, котрих чоловіки пішли з кінями, стайні порожні і вони змушені в руках зносити до дому збіжжя з поля.

— А наша аристократична молодь, про яку часами думали, що вона захоплена лише розвагами і грою, вона, згідно зі своїми старими традиціями вірності і честі, захоплена, створила корпус охот-

ників, який своєю кількістю і відвагою перевищив всі сподіванки. Я поблагословив цілі сотки тих відважних юнаків щасливий, що хоч на хвилину міг заступити їм відсутних батьків.

— Брати мої, я мушу зупинитися, бо моє перо не замовкло-би, якби я захотів переповісти тут всі ті героїчні вчинки, яких зворушеними свідками ви і ми були на протязі тих восьми день.

— Ми не знаємо самі величі душі нашої країни.

— Терпіння відкриває нам людську душу. Коли старець Симон повідомляє, що Христос має перенести страсти, а душу Його божественної матері перейде меч, він додає рівночасно, що всі ці криваві переслідування будуть для того, *«щоби відкрилися многих сердець думки»*. (Єв. Луки II, 35).

— Бельгія в цій самій годині справджує ці натхнені пророцтва.

— Ціла нація, без різниці племен і партій, піднеслася вище всяких особистих справ; всі її надії скеровані до одного ідеалу: батьківщина, її свобода, тріумф її права.

— Будьте відважні, мої дорогі брати, наше право, ми твердо віримо в се, переможе!

— По правді кажучи, воно вже тріюмфує. Тому що ціла Європа оплескує геній і рішучість наших вождів, мужність наших військ, гордість нашої нації.

— Молімся дальше, щоби успіх зброї зміцнив моральну перемогу нашого патріотизму.

— Церкви в наших парохіях не порожніють; на світанку всі є на Службі Божій і багато підходять до причастя; по полудні спільна молитва в родинях; о восьмій годині адорація Св. Сакраменту, спів Літанії Святим і семи покайних псал-

мів, безпереривна рецитація молитов в Божому домі; публичні процесії; всі ці релігійні маніфестації, що відбуваються спокійно, зі схвильованою, але міцною душею, зі серцем змученим, але твердим — достаточо свідчать про ваше єдинодушне довіря до милосердя Божого.

— Будьте відважні, мої брати, будьте сталі у вашій вірі, у вашім каяттю, у вашім милосердю. Вище всього поставте чистоту вашої совісти. Найголовніше в першу чергу, не те, що бачить світ, лише те, що є в серці, в тім невиднім куточку, куди може лише заглянути погляд божественної справедливости і любови.

— Християнські матері, ваші сини, покидаючи вас, примирили душі свої з Богом. Підтримуйте їх віру, коли писатимете до них. Поручіть їх ангелу хоронителю. Оживлюйте благочестивих, що залишилися у ваших огнищах.

— Як висока не була-б вартість наших військ, проникливість наших генералів, сила наших союзників, Бог залишається найвищим судією історії.

— Хіба не відчують наші віруючі душі під час цієї страшної переломової хвилини, яку переходить Європа, що над нами є предвічна влада Того, хто все бачигь, все може, але хто рівночасно є батьком, що нас любигь.

— Я шлю вам, мої дорогі брати, вам, нашим комбатантам, вашим огнищам, вашим настоятелям, вислови моєї зворушеної любови, моєї батьківської гордості й мое єпископське благословення.

Святе Серце Ісусове, охорони Бельгію!

ЦЕРКВА І ПАТРІОТИЗМ

Грізна хмара вже стряслася кривавим дощем над Бельгією. Кардинал не перестає виконувати своє відповідальне післанництво. Перша річ, якої вчить вірних — це *патріотизм*, друга — *витревалість*. Життя — це не забавка, лише часами — відпочинок, часто — трагедія. Коли цю трагедію доводиться переживати цілому народові, — його найпершою чеснотою має бути патріотизм, почуття обов'язку супроти свого загалу, гордість приналежності до нього, бажання все — навіть життя — принести в жертві на вівтар цієї ідеї, яка ні в чім не противигься приписам християнської моралі. Патріотизм — вчив кардинал — це значить не вірікатися своєї спільноти, перетревати найбільшу руїну і не заломлюватися, коли у пастви зігнуться коліна в розпачі — прийти їй своїм словом з потіхою, щоби загартувати душу народу, зробити його готовим до посвяти, і молитися — не молитвою, яка без віри шемрає незрозумілі слова, а тою, що йде з глибини душі; знаги, що лихо приходить не лише, щоби плакати й угинатися під ним, але щоби його нужно зносити і ніколи не тратити віри, що воно зникне; бути з Богом і — з Бельгією — в щасті і в нещасті!

— Мої дорогі брати! Я не в стані висловити, в якій мірі в своїх думках був я з вами протягом всіх тих, повних страждань і жалоби, місяців, які ми пережили. 20 серпня мусів я раптово покинути вас, щоби віддати останню прислугу шанованому й укоханому нами Св. Отцеві, якого ми недавно втратили. Рівночасно, я мусів виконати

обовязок перед своєю совістю, від котрого я не смів відтягнутися — прийняти участь у виборах спадкоємця Пія Х, Первосвященника, що сьогодні править Церквою, під повним надій і обіцянок, іменем Бенедикта XV.

— І ця думка підтримувала мій дух і була для мене промінням світла. Страшна катастрофа прийшла на землю, казав я собі, і наша укохана маленька Бельгія, однак у більшості свого народу така віддана Богові, така велика зі своїм королем і своїм урядом, є першою жертвою тої всесвітньої катастрофи. Вона спливає кровю, а тисячі синів її падуть на полях бою, бо в обороні свого права і цілості своєї території; скоро на бельгійській землі не залишиться ані одної родини, що не муситиме носити жалобу; чомуж, о Боже, всі ці терпіння? Господи, Господи, невже Ти покинув нас?

— Але я поглянув на розпяття; я вдивлявся в Ісуса, замученого, облитого кровю, і мені видалося, що з уст Його впали слова: *»Боже, мій Боже! Чому покинув еси мене? Чому став одда- леки від ратунку мого, від слів стогнання мого«* (Пс. XXII, 1).

— І скарга завмерла на моїх устах, і згадав слова, що сказав наш Божественний Спаситель: *»Учень не старший від свого учителя, ані слуга від пана свого«*. (Єв. Мат. X, 24). Християнин, це учень Бога, що став людиною, щоби терпіти і померти. Протиставитися болю, обурюватися на Провидіння тому, що Воно допускає страсти і жалобу, це означає забувати на своє походження, на школу, в якій ми виховалися, на хрест-символ, що кожний з нас носить в собі враз із іменем християнина, який він шанує при своїм домовім огнищі, бачить на вівтарі, перед яким молилися й якого він собі

бажає мати на могилі, в якій спатиме свій останній сон.

— Мої дорогі брати, ми ще раз повернемо до божественного закону про страсти, але-ж ви не можете заперечити слідуєчого: оскільки Богові, що став людиною, Богові, святому, невинному, треба було терпіти і вмерти за нас, грішників, винуватих, можливо злочинців, то не лицює нам нарікати на те, щоби нам і не прийшло переносити; правдою-ж є, що ніякої катастрофи, оскільки від неї терплять лише сотворіння Божі, не можна порівняти з тою, якої причиною стали наші власні гріхи і якої невинною жертвою сам Бог захотів стати на Голгофті.

— Відтак, як я пригадав собі цю підставову правду, мені легше запросити вас приглянутися зблизька до нашого положення, щоби без зайвих слів розповісти вам, про наші обов'язки і про наші надії.

— Ці обов'язки наші я формулюю в двох словах: *патріотизм і витревалість*.

Патріотизм

— Мої дорогі брати, я хочу бути виразником тої вдячності, яка огортає всіх, мене і вас, що їхній вік, соціальне положення, обставини, змушують використовувати героїзм інших і не дозволяють брати активної участі в обороні.

— Коли, повертаючи з Риму, вже в Гаврі, я ходив привітати ранених бельгійців, французів чи англійців, коли пізніше в Маліні, Лювені, Антверпені я мав можливість стиснути руку тим відважним, що йдучи до наступу на ворога, або зустрі-

чали його атаки, були ранені, підчас тих стріч мені мимоволі тиснулися на уста зворушено-вдячні слова: — Мої мужні друзі, то-ж задля нас, задля кожного з нас, задля мене, ви ризикували вашим життям і терпите тепер. Я почуваю потребу висловити вам свою пошану і вдячність і запевнити вас, що цілий край знає, чим він вам є зобов'язаний.

— Бо-ж справді наші вояки, то наші спасителі!

— Першого разу в Ліежі вони врятували Францію, вдруге у Фляндрії вони зупинили ворожий наступ на Кале; як Франція, так і Англія знають про це і вони і цілий світ дивиться на Бельгію, як на край героїв. Ще ніколи в життю не сповняла мене такою гордістю свідомість того, що я бельгієць, як тоді, коли переїздом через французькі двірці, зупиняючися в Парижі, гостюючи в Лондоні, я був свідком ентузіастичного подиву наших союзників для героїзму нашої армії. Наш король в очах усіх досяг вершини морального гарту. Не думає про це, без сумніву, лише він сам, що подібний до найпростішого зі своїх жовнірів, переходить воєнні окопи і підбадьорює всіх своєю ясною усмішкою і закликає не тратити віри в рідний край.

— В сучасну хвилину першим обов'язком кожного бельгійського горожанина є вдячність нашим військам.

— Коли хтось врятував вас від повені чи від пожежі, ви відчуваєте своїм обов'язком бути йому вічно вдячним. Але туг, це-ж не одна людина, це двіста п'ятьдесят тисяч людей, що б'ються, терплять і помирають задля вас, задля того, щоби ви були вільні, щоби Бельгія задержала свою незалежність, свою династію, свою патріотичну єдність

і щоби по всіх подіях, які відбуваються на полях бою, ся Бельгія стала — горда, шляхотніша, чистіша і славніша, як давніше.

— Моліться цілими днями, мої брати, за тих двістапятьдесять тисяч людей і за провідників, що ведуть їх до перемоги; моліться за наших братів по зброї; моліться за тих, що наклали головами; моліться за тих, що змагаються; моліться за новобранців, які готуються до завтрашньої боротьби.

— У вашім імені я шлю їм всім звідси почування нашої братньої любови і запевнення, що ми не лише молилися за успіхи їх зброї і за вічне спасення їх душ, але що задля них ми приймаємо всі фізичні й моральні болі, які вже перенесли і несемо, також всі тимчасові пониження, турботи і терпіння, які ще чекають нас.

— В день нашої остаточної перемоги ми всі будемо у славі, тому справедливим є, щоби сьогодні ми всі терпіли.

— Чутки, які дійшли до мене, вказують на те, що в деяких місцевостях, де людність потерпіла, часом підносяться гріккі слова проти Бога, слова, що, якби вони були холоднокровно обдумані, були-б майже рівнозначні з блюзнірством.

— О! я розумію дуже добре сю раптову інстинктовну реакцію на терпіння, що впали на католицьку Бельгію. Наша совість вимагає, щоб успіх відразу увінчав кожний прояв чесноти і щоби несправедливість була знищена з місця. Але шляхи Господа не є нашими шляхами, каже св. Письмо; Провидіння в певні хвилини, що їх означає Його мудрість, дає можливість вільної гри людським пристрастям і вибухам їх противоріч. Бог є терпеливий, бо Він є вічний. Останнє слово, слово милосердя, належить тим, що вірять у любов.

— Коли святого Йова, що його Господь хотів зробити зразком витревалости для майбутніх поколінь, позбавив його сатана майна, дітей, здоров'я, його друзі проходили повз нього з призирством і підбурювали його, його жінка вмовляла в нього блюзнірства і проклони: — Чи ти ще держатимешся твердо в твоїй праведности? — казала вона. — Занехай Бога й умри. — Але праведник був непорушний в своїй вірі. — *»Ти плетеш таке, як яка безумна — відповів він. — Приймали ми добре од Господа, а лихого-б то й не приймати? Господь дав, Господь і взяв: Нехай буде ім'я Господнє благословенне!«* (Книги Йови, II, 9, 10 і I, 21).

— І ось досвід показав, що святий мав рацію: бо Господь хотів винагородити свого вірного слугу; Він віддав йому вдвічі стільки, що той стратив і через нього помилював його друзів.

— Більше, як може хтось інший, відчуваю я, що витерпів наш бідний край. Гадаю, що кожний бельгієць не сумнівається, який відгук всі ці терпіння знайшли в моїй душі, душі громадянина і священика. Останні чотири місяці мені видалися цілим століттям.

— Тисячі наших хоробрих загинули; матері й жінки оплакують тих, що вже не повернуться; порожніють домашні огнища; поширюється біда; я бачив населення двох міст, Маліна й Антверпена, що протягом одне шости, друге трицяти чотирьох годин, продовж яких тривало бомбардування, перенесло всі страхіння смерти. Я переїхав більшість тих місцевостей дієцезії, що найбільше знищені, а руїни і попелища, які я побачив, перевищили всі мої найбільші побоювання. Богато церков, шкіл, діточих захистів, шпиталів, монасти-

рів зруйнованих. Цілі села майже зникли з поверхні землі. В Лювені третина міста знищена. Це дороге Лювенське старе місто, з яким звязані всі мої спомини, враз з чудовою колегіяльною церквою св. Петра, вже ніколи більше не осягне своєї колишньої пишноти; старинна духовна семінарія Сент-Ів; міська мистецька школа; комерційна і конзулярна школа при Університеті; столітній ринок, наша богата книгозбірня з її збірками, перводруками, невиданими рукописами, архівами, зі славними пам'ятками історії університету з перших днів його заснування, портрети ректорів, канцлерів, славних професорів, споглядаючи на які, сьгоднішні професори і студенти, сповнялися шляхетною традицією й одушевлювалися до праці; весь цей збір інтелектуальних багатств, мистецьких і історичних, всі ці плоди п'яти віків праці, все знищене.

— Численні парохії позбавлені своїх пастирів. Я ще досі чую сумну відповідь одного старця, якого я запитав, чи в їх зруйнованій церкві відбувається в неділю богослуження. — Ось вже два місяці, як в нас немає священика, — відповів він мені. — Пароха і сотрудника вивезли до концентраційного табору недалеко Ганновера.

Тисячі бельгійських громадян вивезли, як цивільних полонених, до німецьких в'язниць. Історія запише всі ці фізичні і моральні муки, які довелося їм перенести.

— Сотні невинних розстріляно; я не маю докладного спису, але я знаю, що зокрема в Аершот 91 розстріляно, а їх співгромадяни, під загрозою смерті мусіли копати для них могили. В Лювені і сумежних громадах 176 осіб, мужчин і жінок, старців і немовлят, богатих і бідних, здо-

рових і хорих, розстріляно або спалено. Я знаю, що лише в моїй дієцезії тринадцять священиків і ченців покарали смертю.

— Ми не в стані ані порахувати наших жертв, ані змірити обсяг нашої руїни. Що-ж було-б, якби скерували ми наші кроки в околиці Лієжа, Намюра, Анден, Дінан, Тамін, Шарлеруа, до Віртон, Семуа, цілого Люксембургу; до Термонд, Діксмюд, наших обох Фляндрій!

— Навіть там, де життя враговане і будинки лишилися цілими, скільки захованих терпінь! Родини, які ще вчора жили в добробуті, сьогодні в злиднях; торгівля припинилася; ремесло підупало; промисловість не має праці; тисячі робітників безробітні; робітниці, продавчиці з крамниць, скромні служниці позбавлені заробітку. Всі ці змучені душі гарячково кидаються на своїм ложі болю і питають нас: коли-ж те все скінчиться?

— Але ми не маємо змоги відповісти, бо се таємниця Божа. Він є Господарем і суверенним Паном над всім. *»Господня земля і вся повня її; круг землі і хто живе на ній«* (Пс. XXIV, 1).

Перше взаїмовідношення між сотворінням і його Творцем, це цілковита залежність першого від другого. Залежними є його природа, можливості, вчинки, твори. В кожній хвилині ця залежність відновляється, тому, що без підтримки Всемогучого, те, що існує в даній хвилині, зникло би в слідуючій. Адорація, себто усвідомлення собі божественної суверенности, не має бути чимось випадковим, вона має бути постійним станом істоти, яка свідомо свого походження. На кожній сторінці нашого Письма, Єгова утверджує своє панування. Ціла наука старого завіту, ціла історія вибраного народу змагають до одної цілі: утвердити Єгову

на Його троні, знищити ідоли. Я — Господь, і нема иншого; нема Бога крім мене, Я роблю і світло і темряву, посилаю долю й недолю; я, Господь, усе це роблю. Горе тому, хто перечитьсся з творцем своїм, — черепок із черепків земних! Чи тож глина скаже гончареві: Що ти це робиш? Твоя робота наче без рук зроблена. Балакайте, намірюйтеся, міркуйте. Але знайте: Крім мене нема другого Бога; — ні, Бога справедливого і спасаючого немає крім мене. (Кн. прор. Ісаї XIV, 5 і слід).

— О, чудесний розуме, ти гадав, що зможеш обійтися без Бога! Ти сміявся, коли Бог через Христа і свою Церков, проголошував урочисті слова про Іскушення і каяття. Людино, легковажна, засліплена своїми переходячими успіхами, пересичена золотом і насолодами, ти насмілилася уважати себе самовистарчальною! Справжнього Бога забували, зневажали і кидали часто галасливі блюзнірства на Него ті, яких їхнє становище зобов'язувало давати иншим приклад ваги закону і його виконавців. В нижчі верстви проникала анархія; перед порядними людьми вставляв спокусливий запит: до якого-ж часу, Господе, дозволятимеш на панування беззаконня? Де Ти є, наш Пане — невже матимуть рацію сі несправедливі, що проголошують, що Ти не цікавишся власним творінням? Але ось прийшов страшний вибух і перекреслив усі людські обрахунки. Ціла Європа здригається як на вулькані.

— Страх Божий се засада мудрости.

— Богато почувань сповняють душу, але над ними панує свідомість, що Бог пригадав всім, що він є Господар.

— Народи, що перші напали, як рівнож і ті, що стали жертвою нападу, почуваються в однако-

вій мірі в руках Того, без кого ніщо не робиться, ніщо не завершується.

— Люди, що відзвичаїлися давно від молитви, повертаються до Бога. Всюди — у війську і запллі, публично і на самоті всі моляться. І тепер ся молитва то не лише слова, вивчені на пам'ять, що спливають з уст. Тепер ся молитва йде зі самих глибин душі і доходить до Господа в найвищій формі посвяти власного життя. В цій молитві вся людська істота приносить себе в жертву Богу. Се правдива адорація — виконання найпершого і підставового примусу законів моралі і релігії. *»Господу Богу своєму кланятимешся і Йому одному служитимеш«.* (Єв. Мат. IV, 10).

Ми ще не бачили в цілім блеску об'явлення Його мудрости, але наша віра скріплює наше довіря. Ми схиляємося перед Його правосуддям і сподіваємося на Його милосердя. Він нас карає за наші гріхи, але ми знаємо, що Він спасе нас, бо Він милосердний.

— Жорстоко є підкреслювати наші помилки, в той час, як ми так тяжко змушені спокутувати і з такою гідністю несемо сю покуту. Але принаймось, хіба немає причини нам покаятися? *»Від всякого бо, кому дано багато, багато вимагатиметься від него«* (Єв. Лук. XII, 48). А як було в нас? Хіба моральний і релігійний рівень нашої країни підносився в парі з тим, як підносився її господарський добробут? Як ставилися ви до недільного відпочинку, до обов'язку відвідувати недільне богослуження, до поваги шлюбу, до засад скромности?

— Що сталося навіть в християнських родинях з простосердечністю наших батьків, зі свідомістю потреби покаяння, з довірям до авторитету? А ми

священики духовні, ченці, яких найвищим завданням здійснювати євангельські засади в нашому життю, більш аніж у проповідях; чи мали ми право повторити нашому народові слова апостола народів: *«Будьте послідователями моїми, яко ж і я Христів» (Посл. до Коринтіян, XI, 1).*

Так, ми працювали, ми молилися, але того всього за мало. Миж з обов'язку нашого уряду маємо бути ікупителями світових гріхів. А в той час, що панувало в нашім життю, міщанський добробут, чи іскуплення гріхів? О так, в свій час, до всіх нас відносився докір, що його Предвічний зробив своєму вибраному народові після ісходу з Єгипту: *Він кормив його і потовстів праведник і роззухвалився... Сини мої відмовили мені вірності і поставилися до мене немов би я не був їх Богом; я поставлюся до них немов би вони не мій народ.*

Але я вратую їх, щоби вороги їх, побачивши се, не мовляли: Не Господь зробив все те, а потужна рука наша! Подивіться тепер, що я се я, що стою і нема Бога крім мене! Я вбиваю і оживляю, я задаю рани і сціляю (5 кн. Мойсея, XXXII 151 ст.).

— Бог уратує Бельгію, мої брати, не сумнівайся в тому!

— Скажемо ліпше: Він вже її рятує.

— Бож справді, хіба не бачите ви крізь заграви пожежі і крові, прояви Його любови? Хіба знайдеться хоч один патріот, який не відчуває, як Бельгія виросла? Хіба знайдеться серед нас зухвалець, що захотів би порвати останню сторінку нашої історії?

— Хто ж не подивляє світла слави, що опромінює потерпівший рідний край?

— Наша мати вливає снагу в жили своїх синів а з її терпінь родиться героїзм.

— Признаймося, що ми потребували лекції патріотизму. Бельгійці в своїй більшості, зуживали свої сили: і марнували свій час на безплідні міжкласові і міжплеменні чвари або свари між одиницями.

— Але коли 2 серпня 1914 чужа держава, що вірила лише в свою силу; і що забула на вагу договорів, осмілилася загрозити нашій незалежності, всі бельгійці, без різниці партій, походження, стану, повстали всі як один, об'єднані довколо свого короля й уряду, щоб спільно сказати напасникові: ти не перейдеш!

— І ось відразу ми усвідомили собі наш патріотизм. Тому що в кожному з нас живе почуття глибше, ніж особистий інтерес, ніж кровні зв'язки і впливи партій. Се потреба, отже також бажання віддати себе на службу загальній справі, що її Рим називав «публична справа» *res publica* се почуття — *се патріотизм*.

— Рідний край, то не лише збір осіб і родин, що живуть на тій самій землі, що їх вяжуть між собою більше чи менше вузькі сусідські, або ділові зв'язки і спільні щасливі чи болючі спомини. Ні, рідний край — це спільнота душ, в службі громадської організації, яку треба за всяку ціну, хочби ціною власної крові, схоронити й оборонити під проводом того, або тих, які керують її долею.

— Тому власне, що співгромадяни мають спільну душу, вони своїми традиціями живуть спільним життям в минулому; а через спільні надії продовжують це життя в майбутньому.

— Патріотизм, це підставова засада єдності й порядку і органічний зв'язок поміж синами того

самого рідного краю, який мислителі стародавньої Греції й Риму вважали за найвищу з природних чеснот. Король поганських філософів — Аристотель уважав за найвищий земний ідеал самопошвагу в службі місту, себто державі.

— Христова релігія уважає патріотизм законом; немає досконалого християнина, що не був би досконалим патріотом. Вона підносить поганський ідеал і розяснює його, вказуючи, що він може здійснитися лише в абсолюті.

— Звідки ж в дійсности береться цей всеохоплюючий, непоборний порив, що захоплює всі бажання нації в однім стремлінню об'єднатися і спротивлятися ворожим силам, що загрожують її єдності і незалежності?

— Як пояснити те, що інтереси всіх уступають перед загальним інтересом, що всі віддають в жертву своє життя? Неправда, що держава по своїй суті вартіша від особи чи родини, бо благо родин і осіб є цілею її організації. Неправда, що рідний край се молох, на якого вівтарі по праву закона має бути принесене в жертву життя всіх.

— Жорстокість поганських звичаїв і деспотизм Цезарів зродили сей збочений світогляд, який захотів відродити сучасний мілітаризм, що держава є всесильною і що її сваволя творить право. Ні, відповідає християнська теологія, право се мир, себто внутрішній лад нації, опертий на справедливості. Та-ж право саме по собі абсолютне, лише поскільки воно є висловом відношення людей до Бога і між собою.

— Так само війна для війни є злочином. Війна оправдана лише, як необхідний засіб, щоби забезпечити мир. *»Не треба, щоби мир служив*

приготовкою до війни, каже св. Августин, воювати вільно лише для досягнення миру». (Св. Август. лист до Боніф., 189, 6). У світлі цієї науки, що її в свою чергу повторяє св. Тома з Аквіну, патріотизм набирає релігійного характеру.

— Інтереси родини, класи, партії, тілесне життя особи — все це займає на драбині вартостей нижче місце від патріотичного ідеалу, бо цей ідеал — се закон, що є абсолютом. Сей ідеал, се публичне визнання права, застосованого до нації, національна честь.

— В дійсності немає абсолюту понад Богом. Лише Бог панує над всіми інтересами і всіми бажаннями. Признати абсолютну потребу підпорядкувати все праву, справедливості, порядку, правді се те саме, що признати Бога! І коли ми хвалимо наших скромних вояків за їх героїзм, вони, з простотою, відповідають: — Ми лише виконали наш обов'язок. — Честь сего вимагає — і тим висловлюють, лише на свій лад, релігійний характер їх патріотизму.

— Хто-ж не відчуває того, що патріотизм «освячений» і що кожний замах на національну честь се, свого роду, святотатство і профанація?

— Один штабовий старшина запитав мене недавно, чи вояка, що впав на службі справедливої справи — а справедливість нашої справи очевидна — можна уважати за мученика? Беручи се слово в його строго теологічним поняттю — ні. Вояк не є мучеником, бо вмирає зі зброєю в руках, в той час, як мученик без оборони віддає себе в руки своїх катів. Але коли ви спитаєте моєї думки про вічне спасення того відважного, який свідомо віддає своє життя, щоби боронити чести

свого рідного краю і помстити згвалтовану справедливість, я, не вагаючися, можу відповісти: безсумнівно Христос нагороджує вояцьку лицарскість, а принята по християнськи смерть запевняє воїнові спасення його душі. Бо, каже Господь: *»Більшої сієї любови ніхто не має, якщо-б хто душу свою положив за друзів своїх«*. (Єв. Іоана XV, 13).

— Воїн, що вмирає, щоб врятувати своїх братів, щоб охоронити вогнища і вівтарі свого рідного краю, виконує найвищу форму милосердя.

— Я розумію, що він не все піддає докладній аналізі моральну вартість своєї жертви, але чи треба думати, що Бог вимагає від воїна у вогні битви методичної докладности мораліста, чи теолога? Ми подивляємо героїзм вояка; чи можливо, щоби Бог не прийняв його з любов'ю?

— Матері християнки, будьте горді з своїх синів. З усіх терпінь ваше можливо є найбільше гідне нашої пошани. Мені здається, що бачу вас в жалобі, одесную скорбною Богоматери в підніжжю Хреста. Прийміть-же наші привіти разом з висловами нашого співчуття. Не всі наші герої записані в денних наказах по армії, але ми маємо підставу сподіватися для них того безсмертного вінця, що вінчає чоло вибраних. Бо вартість чину досконалого милосердя так велика, що він сам перекреслює ціле життя повне гріхів. З грішника він відразу робить святого.

— Для нас всіх християнською потіхою мусить бути думка, що всі, що не лише в нашій, але в якій хочете з воюючих армій, в добрій вірі дотримують карність і послух своїм командантам в службі для справи, яку вони вважають за справедливу, дістануть нагороду за моральну чесноту своєї жертви. А скільки-ж поміж тими двадцятиліт-

ними юнаками знайдеться таких, що можливо не знайшли в собі відваги добре жити, а в патріотичнім пориві знаходять в собі відвагу гідно вмерти?

— Хіба-ж неправдою є, мої брати, що Бог вміє сполучати милосердя і мудрість зі справедливістю? Хіба не бачите ви, що коли війна в нашім земнім життю є карою, якої руїнницьку силу і розміри ми навіть не в силі оцінити, в той час є вона також чинник, який очищує душі, який вибавляє їх; це немов та підойма, яка допомагає душі осягти вершин патріотизму і християнської безкористности?

III

ВИТРЕВАЛІСТЬ

Бельгія — вчить кардинал — має право на свою незалежність, загварантовану державами Європи. Німеччина те право нарушила — отже обов'язком бельгійців стати в обороні свого права і в цій обороні витревати до кінця. Ідеальне благо — право — каже кардинал — є вище за всі догоди життя. Не матеріяльні блага мають бути на першім пляні для того, хто слухає голосу Бога в своїм серці і голосу свого народу лише ті останні. І те, що він казав, того він, навіть під примусом німців, ніколи не відкликав. Даючи власним захованням, не лише власними словами, своєї пастві ілюстрацію до того, що є витревалість.

Ось проповідь кардинала на сю тему:

— Без всякої хвальби маємо право сказати, мої брати, що наша маленька Бельгія здобула собі перше місце в пошані народів. Справді я знаю, що в Італії й особливо в Голандії зустрічалися

спритні люди, що казали: — пощо наражувати Бельгію на ці страшні страти в людях і майні? Чи-ж не вистарчило-би словами запротестувати проти ворожого нападу, або в разі потреби віддати на кордоні стріл з гармати? Але всі люди серця будуть по нашому боці проти винахідників тих негідно-дрібничкових обрахунків. Утилітаризм не може бути ані для осіб, ані для колективів, нормою громадського обов'язку, в його християнським розумінню.

— Сема точка трактату-договору, що його підписали 19 квітня 1839 року в Лондоні, з одного боку король Леопольд в імені Бельгії, з другого цісар Австрії, король Франції, королева Англії, король Прусії, цар Росії, каже, що «Бельгія творить незалежну державу, яка має схороняти постійну невтральність у відношенні до всіх держав».

— Зі свого боку контрасигнанти договору «обіцяють за себе і своїх спадкоємців і запрягають виконувати всі точки цього договору, не нарушати його, ані не дозволяти на його нарушення». Бельгія обіцяла своєю честю боронити свою незалежність — вона дотримала своє слово. Інші держави зобов'язалися поважати і протегувати бельгійську невтральність: Німеччина зламала свою присягу, Англія їй вірна.

— Такі є факти.

— Права совісти суверенні; було-б негідним нас ховатися за лише удаваний опір. Ми не жалемо нашого першого пориву, ми горді з нього. Записуючи в сю трагічну хвилину врочисту сторінку нашої історії, ми хотіли би, щоби вона була щирою і славною.

— І ми зуміємо, якщо се буде потрібно, дати

доказ нашої витривалости. Простий народ дає нам приклад. Громадяни всіх верств пожертвували своїх синів рідному краю, але простий нарід найбільше терпить від злиднів, холоду, можливо, голоду. З того, що мені вдалося спостерегти в бідних околицях Маліну і в найбідніших громадах моєї дієцезії, я можу судити, що народ має снагу в своїм терпінню. Він чекає на відплату, він не думає зрікатися. Іспит, який посилає нам Провидіння, є двосічним мечем. Коли ви повстанете на нього, воно вас зранить смертельно. Коли ви схилите голову і приймете його, освятить вас.

— Хай отже замовкнуть наші ремствування, брати мої!

— Охоче відношу до вас слова, з якими апостол св. Павло в листі до жидів, звернувся до всіх християн, пригадуючи їм криваву хрестну жертву Господа Нашого: *«Ще ви аж до крови не стояли, борючися проти гріха»*. (Посл. св. ап. Павла до Жидів, XII, 4). Але не лише сей загальний приклад Голгофти пригадую я вам, але закликаю вас придивитися тому, який приклад дали сі трицять, можливо, сорок тисяч наших воїнів, що пролляли кров свою за свій край. А в порівнянні з тими хоробрими, — що-ж витерпіли, що вистраждали ви, які лише тимчасово позбавлені привичних вигід, ваших газет, звязку з родиною, можливостей подорожувати?

— Хай патріотизм нашої армії, як і героїзм нашого короля і нашої улюбленої і великодушної королеви, хай послужить нам підтримкою і захоотою. Не нарікаймо, не нарікаймо більше! Будьмо відважні, мої брати, терпіння минуть, а вінець життя для наших душ і слава для нації залишаться.

— Зокрема ви, мої дорогі співробітники в священстві, маєте бути рівночасно сторожами патріотизму і підтримувати публичний лад. На полях бою ви показали себе, з як найліпшого боку. Король і армія подивляють відвагу наших військових священників, яку вони проявили перед обличчям смерті, як рівнож милосердя наших санітарів. Ваші єпископи горді з вас. З щирим серцем приймайте отже сі злидні, які ви мусите зносити. Упростіть, оскільки можливо, ваше життя. Один з ваших товаришів, якого ограбили і він знаходиться в положенню близькому до жебрацтва, сказав мені недавно: — я живу тепер так, якби я хотів жити завжди.

— Збільшіть вашу працю на полі милосердя фізичного і духового. Згідно з прикладом великого Апостола, хай *налягає на вас щоденна журба про всі церкви; хай ніхто не знемагає без того, щоб і ви не знемоглись; хай ніхто не блазнить без того, щоб і ви не горіли* (2 Посл. до Коринтян, XI, 28, 29).

— Поширюйте чесноти, як вам наказує одночасно громадянська честь і євангеліє. Щоби ви подбали про все, що правдиве, що чесне, що праведне, що чисте, що любе, що гідне похвали. Хай гідність нашого життя дозволить нам віднести до себе гордий висновок св. Павла: *«Чого ви і навчилися і прийняли, й чува ти, й видали в мені, те чиніть, то Бог миру буде з вами»*. (Посл. до Филип., IV, 8-9).

З приводу сего листа мав кардинал Мерсіє численні непорозуміння з німецьким генералом фон-Бісінгом. Коли сей останній заявив, що кардинал погодився з тим, щоби бельгійське духовенство відрочило відчитання листа про «Патріотизм

і витревалість», той подиктував Монсіньоре Еврарові, сотрудинові церкви св. Гудули таку декларацію:

— Ані в слові, ані в письмі я не відкликав, ані не відкликаю нічого з моїх перших наук. Я протестую проти насильства, що не дає мені виконувати моїх пастирських обов'язків.

— Зроблено все можливе, щоби змусити мене підписати певні зміни в моїм листі, але я не підписав. Тоді спробували відокремити від мене моє духовенство, забороняючи йому читати мій лист. Я виконав свій обов'язок; моє духовенство му- сить знати, як воно має виконати свій.

IV

ХРИСТОС — МЕСТНИК ЗА ПРАВДУ

Війна затягалася і нарікання росли. В серця християн закрадався сумнів. Бо нестримно йшов переможець німецький в глибину Бельгії. Доки терпіти? І чи лише терпіти — наша доля?

В цю хвилину кардинал Мерсіє знаходить незвичайні слова потіхи для недовірків. Сильним словом зриває він завісу, яка вкривала від очей його пастви *іншого* Христа, не розіпнятого, а Христа з Апокаліпси, Христа-местника за подоптану правду, агнця-переможця, не з оливковою галузкою в руці, а з залізним жезлом, який воздасть »злим — за злая«... Хто повірить в цього Христа, для того будуть радістю часові терпіння.

Ось слова проповідника:

— Відтак по тім, як Євангелисти св. Матвій, св. Марко, св. Лука закінчили оповідати про народження, життя, страсти і смерть, воскресення

і вознесення Господа нашого Ісуса Христа; по тім, як св. Павло, св. Петро, св. Яків і св. Юда, вияснили і розвинули під численними видами таємницю Царства Небесного, треба було вказати всім душам доброї волі шляхи любови.

— Це припало, як окрема апостольська місія, тому, хто був виріжнений, бо побачив останні краплини крові й води, що по ударі вояцького списа, потекли з Найсвятішого Серця, яке так любило людей.

— Святий Іоан написав своє евангеліє, свої три послання й Апокаліпс, здається, не для того, щоб дати пізнати історичного Ісуса, лише Ісуса небесного, одвічно єдиносущного Отцеві. Ісуса об'явителя внутрішньої тайни божественного життя, який своєю власною могутністю піднявся в країну слави, звідки, сидячи на троні пресвятої Тройці, вічно приносить Своему Отцеві за нас жертву Голгофти і своє постійне заступництво, аж до хвилини свого повороту до нас, щоби в останнє відбуту Найвищий Суд над людством. Св. Іоанові лежить найбільше на серці скріпити відвагу терплячих душ. Вже прошаліли перші переслідування від поган, дальші муки є неминучі; кривавиться серце старого апостола: Церква його Ісуса Христа бореться, терпить, плаче; є герої, мученики, що тріумфують, але є також слабії, що вагаються.... І всюди, як далеко сягає його пророчий зір, на протязі цілого шляху, що ним прямуватиме впродовж віків християнське суспільство, бачить він піт і сльози, змішані з кровю.

— А Христа немає більше з нами. Апостоли й їх перші учні, мали бодай ту втіху, що бачили і чули Його, а часами ділив Він з ними трапезу. Ті, що мали найбільші сумніви, як Хома, мали

змогу поцілувати рани на Його ногах і руках, могли вкласти пальці в розкриті рани Святого Серця Ісусового. Але ми, ми лишилися самі і лише здалека наш Ісус любить нас.

— О, ні, тисячу разів, відповідає провидець Апокаліпсу, ні, ми не самі!

— Христос приобіцяв вам, що *Не більший слуга пана свого. Коли мене гонили і вас гонитимуть* (Єванг. св. Іоана XV, 20), а Христос дотримує свого слова. Але в годину свого пращання Христос рівнож приповів вам, що він залишиться з вами аж до кінця віків. І в сему рівнож Він дотримує свого слова. Він приобіцяв вам свого Духа Святого і Він посилає Його вам і кожний що хоче віддатися божественній любови, довідається, що Христос є з ним і живе в ньому. І на сей раз Христос не є вже безборонним Агнцем; то вже не той Ісус, що дозволяє плювати на себе, глузувати з себе і розпинати себе; тепер се Агнець-переможець, се местник за правду і право, се володар, певний своєї остаточної перемоги. Він є, як каже св. Іоан в Апокаліпсі, *князь царів земних* (Апок. I, 5); якщо він захоче, *пастиме народи з жезлом залізним* (Апок. II, 27); *цесарі і королі се Його піддані і ті з них, що воюватимуть з Агнцем, і Агнець побідить їх* (Апок. XVII, 14); *прийде день, коли володарі, богачі і силачі тремтітимуть перед Ним, як останні з рабів* (Апок. VI, 15-17); не бійся, сказав Він до своєї Церкви: *я Первий і Останній і живий; і був я мертвий, і ось живу по вічні віки; амінь. І маю ключі пекла і смерті* (Апок. I, 17-18).

— Символ історії Церкви це Апокаліпс, книга, якої сторінки мають в різних місцях *сім печатей*; (Апок. V, 5); їх має право і владу зломити лише Той, хто є суверенним Паном історії, новим Дави-

дом. Коли зломимо сі печаті, то вийде на яву довга низка голодів, пошестей, війн, переслідувань, але понад всіма тими картинами страстей і жалоби, панує божественна усмішка Того, якого Ізраїлеві племена і ряди блаженних проголосили своїм Спасителем і Богом.

— О, як се добре, брати мої, в сучасну хвилину розпачі і руїни, в довгім очікуванні нашого близького визволення прислухатися до тих пророчих слів, які ми вже вам пригадували. *І сказав один із старців, говорячи мені: Хто се, що зодягнені в білі одежі, і звідкіля прийшли?* І сказав на се св. Іоанн: *Це, що прийшли з великого горя, і вимили вони одежі свої, і вибілили одежі свої кровю Агнця. Тим то вони перед престолом Бога, і служать Йому день і ніч в храмі Його; Вже не будуть голодні, ані жадні, ані падатиме на них сонце, ані жадна спека; Агнець бо, що на середині престола, пастиме їх і водитиме їх до живих джерел вод; і Бог отре всяку сльозину з очей їх.* (Апок. VII, 13-17).

Будьмо-ж терпеливі підчас страждання і мужні підчас війни.

Не треба негувати болю, треба його любити. Якихже-ж посвят не перетерпить серце, окрилене надією, здобути якесь становище, звідати нові країни, зробити наукові відкриття, прив'язання до рідного краю? Ніж хірурга змушує вас тремтіти, але ви віддаєтеся в руки оператора, бо з його руки сподіваєтеся направи діткнутого хворобою організму. Ніж хірурга, що ранить вас, не може рівночасно відновити ваші тканини. Тільки божественний хірург ваших тіл і ваших душ каже спливати на вас одночасно і бальзам і біль до того степеня, що душі, які найбільш горячо люблять Господа, починають любити і саме страждання, як конеч-

ний засіб роздмухати в них полум'я божественної любови. Так справджується чудесне слово блаженного Августина: любіть і ви не будете терпіти...

V.

СИЛА НАРОДУ — В ЙОГО МОРАЛЬНІЙ СИЛІ

З великим натхненням зводить, в наступній проповіді, кардинал обрахунок з тими, для яких матеріальні аргументи значать все; які — перед обличчям руїни Бельгії — питаються: чи се було потрібно?

Потрібно, відповідає Мерсіє. Бо чи нація житиме чи вмере, про се рішають лише великі — «імпондерабілія», її моральний гарт, її незломне почуття свого права. Лише тою незахитаною вірою, каже він, здобула собі Бельгія пошану цілого світа, відвагою душі і чистістю її. Хто сю відвагу душі стратив — нічого тому не допоможуть ні армія, ні всі сили земні. Хто її зберіг — той завжди затріюмфує.

В свято св. Томи з Аквіну 1916 пише кардинал лист по повороті з Риму:

— Мені впрост неможливо висловити всю ту радість, яку я відчуваю тепер, що я знов серед вас. Нещастя зблизило нас. Подібно до перших християн, що під загрозою постійної небезпеки, мали, кажучи словами св. Писання *одне серце й одну душу* (Діян. св. Ап. IV, 32) — бельгійці скупчилися навколо своїх пастирів; а в тих пастирів зросло почуття відповідальности і полум'я батьківської любови; й ось сьогодні в окупованій Бельгії, немов на чужині, сини нашої землі слу-

хають того самого пориву і просять нас, більш настирливо, як колись, буги їх заступниками перед Богом і говорити їм, чого божественне Провидіння вимагає від них і чого каже їм сподіватися. *Всякий бо архиєрей, — каже святий апостол Павло — із людей взятий, для людей поставляється на служенє в тому, що Боже (Посл. до жидів V, 1).*

— Приймім навіть, мої дорогі Брати, що остаточний вислід великанського двобою, який розпочався тепер в Європі і Малій Азії є ще невідомий, dokonаним однак фактом в історії є моральна перемога Бельгії. Спільно з вашим Королем і вашим урядом ви принесли батьківщині величезні жертви. Ви принесли в жертву ваше майно, ваші вогнища, ваших синів і дружин і по вісімнадцяти місяцях опору ви, як і в перший день горді на ваш перший відрух. Ваш героїзм видається вам чимось так природним, що вам і на думку не приходить використовувати його для власної слави; але якби ви мали змогу, як ми, переїхати наші кордони і з далека приглянутися нашій Бельгії; якби ви почули, що каже народ, оця, як висловлюються в Англії, людина з вулиці — робітник, дрібний урядник, працююча жінка; якби ви зібрали усні і писемні свідчення провідників і представників могутніх громадських організацій, політики, преси, науки, мистецтва, дипломатії чи церкви; тоді ви ліпше усвідомили би собі цілу великодушність свого поступку і душі ваші здригнулися би з радости і навіть, я припускаю, з гордості.

Вислови сповнені пошаною, подивом, до моральної величі, шляхотности душі, до витривалости і терпіння бельгійської нації приходили до нас з міст і сел Швейцарії, Італії, Іспанії, Франції, Англії. Ці вислови, повні ентузіазму, звер-

талися до тих, що уосібняють собою бельгійський патріотизм. Ми постійно їх передавали вам, бо інстинктивний голос нашого сумління весь час нагадував нам, що то ви, своєю витревалістю, за-служили на сю пошану. В години задуми, ми благословляли Провидіння за те, що воно скерувало громадську думку на сей шлях.

Ви пригадайте собі, що п'ятнадцять місяців тому ми казали вам: високопоставлені особи, що могли-б подивитися на події з як найбільшою великодушністю, часами дозволяли собі говорити:

— Але-ж хіба Бельгія потребувала так завзято боронити своєї незайманности? Хіба не вистарчив би словесний протест і чи не заощадив би їй цеї руїни? Такі слова мене обурювали, як я згадував вам, і не раз, під впливом внутрішнього пориву я давав волю сему обуренню. Отже тепер таких слів я не почув ні від кого.

— Моральний рівень неутральних народів, або тих, що давніше схороняли неутральність, піднявся. Готовість на жертви знайшла зрозуміння і пошану. Вас подивляють. Ваше покоління блискуче склало свій історичний іспит.

— Хіба не є се перемога, мої дорогі Брати? І в міру того як моральні добра перемагають добра матеріальні, чи не являєтесь найславніші з переможців?

Я не можу утриматись від того, щоб пристосувати до сучасного стану слова нашого Спасителя в його Євангелії. *Що бо за користь чоловікові, хоч-би світ увесь здобув, а душу свою занастив? (Єв. св. Мат. XVI, 26).*

— Ви мусите признати, що я ніколи не ховав перед вами своїх побоювань. Я проповідував вам патріотизм, тому, що він є одною з категорій найвищої християнської чесноти — милосердя. Але

від початку я дав вам до зрозуміння, що, згідно з моїм скромним передбаченням, наш іспит буде довгий, а перемога належатиме тим народам, які проявлять як найбільшу витривалість.

— Природне і надприродне переконання про нашу остаточну перемогу, більш як колись, міцне в моїй душі. До того-ж якби се переконання і захиталося, його скріпили-б запевнення, які я почув від кількох незаінтересованих, але уважних спостерігачів загального становища, що походять з обох Америк.

Ми переможемо, будьте в тому певні, але ми ще не дійшли до кінця наших терпінь. Наші союзники зобов'язалися не заключати миру аж доки Бельгія не здобуде собі цілковитої незалежності і не буде винагороджена за свої страти. Отже не маємо чого сумніватися в майбутнім.

— Але треба се майбутнє приготувати.

— Найліпшим шляхом підготовки буде плекати в собі чесноту терпеливості і дух жертвенності. *Будьте потужні і майте в серці одвагу, очікуйте помочі від Господа (Псалт. XXVII, 14).* Схороняйте віру в Провидіння: Воно дбає за гих, що шанують Царство Бога і Справедливості. Щоб не прийшло, не сумнівайтеся у Провидінню.

— Хіба ми всі є щось більше в руках Всемогутнього, як полева лілія, або пташка, що хитається на гилячці? Укладайте ваші пляни, будуйте батареї, віддавайте накази, залишається все одно засада — щоби людина не намірялася, Бог розпоряджає всім. *Не спасає царя велике військо його... марна надія спастися конем; хоч велика в його сила, не втікти йому... Душа наша чекає на Господа; він наша поміч і щит нам (Псал. XXXIII, 16-20).*

Уявіть собі войовничий народ, певний свого

війська, свого виряду, своїх вождів, що ось-ось має віднести перемогу; але хай Господь допустить, що в рядах його почне ширитися пощесь і вже протягом одної години знищені всі найбільш оптимістичні передбачення. Тому понад все покладіть ваше довіря на Господа. Віддайтеся Його милосердю, очищуючи вашу совість. Оздоровіть ваші огнища. Хай панують в них чистота, скромність і християнська простота. Приготуйтеся в скрусі до ваших пасхальних обов'язків. В Церкві не будьте самотні. Ви-ж є в її материнському лоні, тому жийте її духом. Підчас посту Церква чекає, щоб її блудні сини з плачем і молитвою, позбавлені терпіння, примирилися з нею, щоб оглашенні відродилися до божественного життя.

— Вправляйтеся у внутрішньому зосередженню; пильнуйте ваших змислів, нахилів ваших сердець для того, щоб улегшити взлет душі вашої до Того, хто є вашим самотнім добром і єдиний може дати вам мир, себто спокій і лад. Грізні часи, які ми переживаємо, особливо надаються до обожання нашої Скорбної Матері. Тому, йдучи за горячими побажаннями, які мені дехто висловлював, я підчас Служби Божої у Велику П'ятницю, посвячу в душі моїй, мою дієцезію і цілий наш дорогий рідний Край, Чистому і Пренепорочному Серцю Марії.

VI

ЛЮБОВ І НЕНАВИСТЬ, ВСЕСВІТНЄ БРА- ТЕРСТВО І ПРАВО НАЦІЇ

В сій проповіді знаходимо філіпіку проти малодухів, проти розніжених, проти оспалих, недорослих до трагедії, яку переходила підчас війни Бельгія. Рівночасно глибокі розваження на тему

— любови і ненависти, війни і мира, прав інших — і своїх. Острим мечем свого вникливого слова, розтинає кардинал заплутані для ляка парадокси католицизму, навчаючи нас правдиво-західнього, мужнього християнства, яке дбає не про спокій, а про правду Божу на землі. Сю правду, се право — ставляє він понад все матеріяльне, догідне, дочасне, як щось, що треба боронити і за порушення якої завжди впаде на зухвальця караюча десниця Провидіння.

Слово до воїнів

Писане в національне свято 1916.

Єрусалим став оселею чужинців, його свята замінилися у дні жалоби.

(1 кн. Макаб. I, 40-41).

— Мої дорогі Брати. Ми збираємося, щоб відсвяткувати 85 річницю нашої національної незалежності. Через чотирнадцять років у сей самий день, наші відновлені собори й церкви широко розкривають свої двері; натовп стремітиме ввійти через них. Наш король Альберт, стоячи на своєму троні, вільним рухом схилить свою голову перед маєстатом Царя Царів; королева і князі оточуватимуть його; ми знов почуємо радісну пісню наших дзвонів від Ізери аж до Мези і від Ля Пан до Арльон. Під склепіннями храмів бельгійці, взявшись за руки, повторять свою присягу Богові і своїм володарям і вільностям, в той час як священики, сі заступники душі народу, в спільнім пориві подяки, проголосять радісне *Тебе Боже хвалим...*

— Однак сьогодні гімн радості завмирає на наших устах. Жидівський народ у вавилонській полоні, сидів в слюзах на березі Евфрату і дивився на течію ріки. Його занімілі арфи висіли

на прибережних вербах. Хто-ж би насмілювався співати пісню Єгови на чужій землі. *Земле батьків моїх, Єрусалиме*, скричав псалмист, коли маю колись забути на тебе хай правиця моя усохне і хай язик мій прилипне до піднебіння, коли-б я мав перестати думати про тебе; хіба коли ти не будеш першою моєю радістю.

— Псалом закінчується словами проклону. Ми не сміємо повторяти їх; ми вже не є в Старому Завіті, що дозволяв на відплату *око за око, зуб за зуб*. Наші уста, очищені огнем милосердя християнського, не можуть вимовити слів ненависти. Ненавидіти се значить уважати за свою ціль нещастя іншого і знаходити в ньому задоволення. Які-б не були наші терпіння, ми не хочемо ненавидіти тих, що спричинюють їх. Національна згода лучиться в нас з всесвітнім братерством. Але понад почуття загального братерства в нас стоїть пошана до абсолютного права, без признання якого неможливі зносини ані між особами, ані між народами. — І ось тому разом зі святим Томою з Аквіну, тим найбільшим вченим християнської теології, ми кажемо: помщення злочину проти загалу, се чеснота.

— Злочин, насильство над справедливістю, замах на загальний мир чи то з боку особи чи колективу, мусить бути здавлений. Совість обурюється, хвилюється оскільки винуватого не поставлять на належному місці, на лаву обжалованих. Ставити річи і людей на належне їм місце се значить робити лад, встановлювати рівновагу, відновлювати мир на підставі справедливості.

— Так зрозуміла публична помста, може драгувати вразливість слабодуха, але тим не менше, каже св. Тома з Аквіну, вона є висловом закону найчистішого милосердя і палкої ревности. Ся

помста не робить з терпіння іншого ціль, лише зброю, що має помстити зневагу закону.

Як-же хочете ви любити лад і не ненавидіти безлад; свідомо стреміти до миру і не знищити того, що його унеможливорює? Як ви хочете любити вашого брата, себто бажати для нього добра і не змагати до того, щоби він, чи то з власної волі чи з мусу, підпорядкувався необхідним приписам справедливості і правди?

— На війну треба власне дивитися з сеї височини і тоді лише можна зрозуміти всю її велич.

— Ще раз пригадую вам, що можливо, доведеться вам зустрінутися з розніженими вдачами, для котрих війна, то лише вибухи мін, гуркіт гармат, різня людей, розлив крові і гори трупів; ви зустрінете рівнож політиків з дрібною душею, які у бою не бачать нічого окрім переходячої користі, що дає змогу загарбати, або віддати території, або провінції.

Але ні! Коли війна, без огляду на всі свої страхіття, має в собі стільки суворой краси (я маю на увазі справедливу війну), то завдячує се лише тому, що є поривом цілого народу. Народу, що готов віддати те, що він має найціннішого — своє життя, щоби оборонити або здобути щось, що не можна зважити, порохувати або купити: право, честь, мир, свобода.

— Хіба не відчули ви протягом тих двох років, що війна і та горяча постійна увага, яку ви їй, навіть звідси присвячуєте, очищує вас, звільняє вас від всякого пороку, змушує вас змагати до чогось ліпшого?

— Се ви змагаєте до ідеалу справедливості і чести. Чар сего змагання підтримує вас. І тому, що сей ідеал — якщо він не має бути порожньою

абстракцією, яка розсіється немов сон — мусить мати своє джерело в комусь живому й істнующому, тому я не втомлююся підтверджувати істину, яка опановує нас: Бог виявляється нам як Господар; як Той, що керує подіями і нашою волею, як священій господар всесвітної совісти.

— Ах, якби ми мали змогу обійняти героїв, які там на фронті б'ються за нас, або в підземеллях чекають здригаючися на свою чергу йти в бій; якби було дозволено нам підслухати удари їх сердець чи не відповіли-б вони нам: ми виконуємо наш обов'язок, ми жертвуємо собою в ім'я справедливості!

— А ви, дружини і матері, розповіжте нам в свою чергу, про красу тих трагічних думок. Дружини, що своїми сумними, але мужньо зданими на Божу волю думками, линете до відсутнього, несете йому ваші сподіванки, ваше довге очікування, вашу тугу. Матері, що ціле ваше існування полягає в постійній тривозі, ви, що віддали своїх синів, що не вернуть вже до вас, кожної хвилини стаємо з подивом перед вами! Батько одної з наших найбільш шляхотних родин написав до мене: — Наш син з 7 фронтового курія, забитий; серце моєї жінки і моє зломані; але колиб було потрібно, ми готові віддати його ще раз. — Один з священників столиці був засуджений на 12 років каторжних робіт. Мені дозволили зайти обійняти і поблагословити його в камері. — Я маю — сказав він — трьох братів на фронті; здається, що я опинився тут за те, що я допоміг наймолодшому, що має 17 років, прилучитися до старших; одна з моїх сестер сидить в сусідній камері; але я дякую Богові, що моя мати не залишилася сама; вона, між іншим, переказала нам, що не плаче. — Чи-ж не нагадують наші матері мати Макабеїв?

— Скільки прикладів моральної величі! І тут і на вигнання, і у в'язницях і в концентраційних таборах в Голляндії і Німеччині!

— Подумаймо, як мусять терпіти сі юнаки, що від початку війни, на другий день після оборони Лієж і Намюр, або відступу з Анвер, змушені були перервати свою військову службу і ледви стримують свою досаду, ті оборонці права і нашої свободи, що їх відвага змусила до безчинности? В кожному пориві є багато сміливости, але не менше потрібно її, щоб стримати сей порив. Часами навіть терпеливість є більшою чеснотою, як сам чин.

— А з яким спокоєм, протягом сих двох років, переносить бельгійський народ те, чого не можна було оминати; яка глибока непохитність говорить устами тої жінки, яка прислухуючися до дискусії про можливість скорого миру, сказала: Що торкається нас, то не треба поспішати; ми можемо ще почекати. Яке се все прекрасне і як багато в тому науки для майбутніх поколінь.

Ось що, мої Брати, треба бачити, ту однодушність нації в її жертвенности, наше загальне обеднання в терпінню, в жалобі і рівночасно в тій непереможній надії; ось на що треба подивитися, щоби оцінити як слід повагу нашої бельгійської батьківщини.

— Першими-ж змагунами цієї моральної величі є наші воїни! Чекаючи на їх поворот і на той мент, коли вдячна Бельгія оплескуватиме живих і прославить павших на полю слави, збудуймо для них в наших душах сталий пам'ятник релігійної вдячності. Будемо молитися за тих, що вже немає. Не виключаймо нікого з нашого співчуття. Кров Христова проллялася за всіх. І за тих, що в чистилищі позбавляються решток своїх

людських слабостей. У вашій можливості є при-
спішити їх вхід до раю. Допоможіть бідакам в їх
нещастю, бідакам, що соромляться своєї бідноти.
Віддайте ваш надмір тим, які не мають найбільш
необхідного. Беріть участь в богослуженню, яке
що тижня відправляється у вашій парохіяльній
Церкві, в наміренню наших поляглих воїнів, ве-
діть туди ваших дітей; приводьте їх до при-
частя і причащайтесь разом з ними.

— Моліться рівнож за тих, що у вогні на полі
бою. Пригадайте собі, що в той час, як говорю
до вас, серед них є такі, що вмирають: вічність
стелиться перед ними. Згадаймо за них. Будемо
просити для них святої смерті.

— Наші вояки, — писав вчора один член
Французької Академії, — є нашими панамі, на-
шими провідниками, учителями, суддями, нашою
підпорою і нашими справжніми друзями; будьмо
гідні їх, наслідуймо їх; обіцяймо виконати не мен-
ше, аніж нам наказує наш обов'язок, бо-ж вони
незмінно виконують більше, аніж вони зобов'язані.
— Хвилина визволення наближується, але ще не
прийшла. Полишимо божественному Провидінню
дівершити наше національне виховання.

— Молоді жінки і дівчата, хай спитаю вас
чи розумієте ви вагу сучасної доби? На милість
Божу, не будьте байдужі в час жалоби нашого
рідного краю. Існують-бо одяги і звичаї, що
зневажають терпіння. Скромність буде все для вас
авреолою і чеснотою; сьогодні вона щось більше,
вона є патріотичним обов'язком! Пригадайте собі
і ви злидні і терпеливість наших воїнів.

— Переймемося всі великим законом суворо-
сти життя. Патріот, якого я вже згадував, пише:
— В якій мірі мусіли би ми, що знаходимося
у відносно легших умовах і в місцевостях не так

наражених, що не заслугоують на назву прифронтової полоси, як мусіли-б ми відмовляти собі, мусіли би упростити своє життя, з більшою енергією опановувати себе, так як се, на свій лад, роблять наші воїни! Не сміємо дозволяти собі ані на хвилину розваги і відпочинку. Всі хвилини нашого життя мусимо присвячувати тій великій меті, за яку наші брати жертвують самі собою.

— На фронті, наші герої дають нам прекрасний і потішаючий образ нерозривного союзу, військового братерства, яке ніщо не встані розірвати; наші ряди не такі суцільні і не обов'язує нас така строга дисципліна, але мимо того ми мусимо старатися зберігати таку саму єдність, таку саму патріотичну згоду. Ми будемо шанувати се внутрішнє перемир'я, до якого зобов'язує нас наша велика справа; лише вона одна має розпоряджати нашими бойовими засобами. Якщо-ж серед нас знайдуться нечестиві, чи нещасливі, що не розуміють конечности і краси сего національного закону і бажатимуть, безоглядно, підтримувати і розпалювати пристрасти, які в інший час нас ділять, то ми відвернемося від них і, не відповідаючи їм, залишимося вірні законові солідарности, побратимства, лояльного і щирого довіря, які ми, навіть всупереч всім, заключили з ними під величним подувом війни.

— Слідуюча річниця нашої незалежности, мусить побачити нас відважнішими і більш обіднаними, аніж колибудь. Коли в 1930 році ми згадуватимемо понурі роки 1914-1916, хай вони видадуться нам найбільше блискучими і величними, (але під умовою, що ми вже сьогодні зуміємо захотіти цього) найбільш щасливими і плідними роками нашої національної історії: З жертв родиться світанок.

VII

ЧЕРЕЗ МУКИ ДО ВОСКРЕСЕННЯ

В проповіді, яку даліше наводимо, знаходимо зворушливий відклик до вічного, таємного зв'язку між терпінням і тріумфом, зусиллям і нагородою, вірою і спасенням, мукою й перемогою; до того таємного зв'язку, який, мов пригадку, тримає Мерсіє перед духовим зором пастви, щоби не охляла в опорі і не впала в зневіру, бачучи тріумф німців.

Перша неділя в тижні Св. Вервиці 1916.

— Так іспит є довгий. Я чую, як ви щодня повторяєте се і немає нікого, я гадаю, хто не поділяв би вашого почуття.

— І коли він скінчиться?

— Одного дня, коли наш божественний Спаситель розповідав своїм апостолам про нещастя, що попереджуватимуть кінець світа, про голод, пошести, війни, землетруси, атмосферичні забурення, слухачі спитали його: *Скажи нам, коли се буде?* (Єв. Мат. XXIV, 3), а божественний Спаситель відповів: *Ніхто не знає сего, навіть Син чоловічий* (Єв. Мат. XXIV, 36). Іншими словами до завдання Сина Божого не належить відкрити се людству. І дійсно, вам не треба знати, чи світ треватиме ще тисячу років, десять тисяч чи десять мільйонів; ані те, чи ви умрете в молодості, чи в зрілій віці, чи в крайній старості; найважливішою річю є, щоби ви знали, що ви вирятуєте вашу душу і що у всемогучих руках Творця маєте бути слухняним знаряддям, щоби славити Його Св. Ім'я, щоби повстало Царство Його, щоби була воля Його.

— Господь говорить до нас зовні і з нутра. Зовні — через чудеса природи і через досвід, якого нас вчать випадки. В нашому нутрі говорить

він до нас через ніжний подих ласки Духа Святого. Голос природи є на загал гармонійний, супокійний, немов урочистий похід сонця в просторі, немов шум води, ріст збіжа, повільна зміна пор року. Але часами є він могутний і грізний, як голос грому і вибух пороху, як зрив бурі, від якого тремтить земля і вулькани виригують ляву.

— Історія має також свої мирні доби, доби зосередженої праці, господарських, мистецьких, інтелектуальних, цивілізаційних успіхів, але в певні хвилини пристрасти розгулюються, ненависть задушує голос любови, смерть немов би тріумфує над життям... Але у всіх сих випадках се говорить Господь! Кожна історична доба се сторінка в божественній книзі Провидіння. Ми пишемо сю сторінку, але се могутна і добродійна Воля Всемогучого тримає перо. Від нас залежить писати її золотими чи кривавими літерами, але книга мусить бути написана. У вічності ми знайдемо сю книгу і тоді всі дізнаються, в якій мірі й як кожний з нас співпрацював в написанню її. Поки історія тече, книга зачинена і запечатана: божественний Агнець, що пролляв свою кров за наше спасення, сам один має можливість зламати сім печаток, якими запечатані її таємниці. Останну печатку зломиться тоді, коли сей божественний Ісус, що зволив знизитися до нас і одягти нашу плоху постать, щоби принести себе в жертву за нас, поверне до нас у величі своєї Слави, сидячи на хмарах, з Хрестом страшного Суду в руці, і своїм голосом, могутнішим за грім, промовить до кожного зі своїх сотворінь: *Прийди благословенний Отцем моїм, і увійди в божественне Царство, яке я приготував тобі, або відійди, проклятий, до вічного вогню, яке створив діавол для тих, що стали рабами його.*

— Се будуть останні голосні слова, що впа-

дуть з уст Богочоловіка: слова рішачі, безповоротні, які на віки вічні поставлять нас серед вибранців слави, або серед окаянних пекла... Чи ж ви, мої дорогі брати, думаєте про се і чи досить думаєте про се? Чи ви вмиrete молодими, чи старими, чи в ліжку, чи на полі бою, далеко, чи близько від ваших найближчих, яке се все має значіння? Чи дні вашого життя перейдуть тихенько коло укоханого домового вогнища, де повно благодуту, де ви будете оточені дружбою і повагою; або може будете жити в терпінню, в самотності, злиднях, або під тягарем понижень, недовіря, гнету. Що то все остаточно значить для вас? Щоби з вами не сталося, є у вас щось, що ніхто і ніщо не має змоги порушити, то є ваша душа. І ся душа, яка належить до вас, яка є ваша, якої ви є господарем, вона зроблена, щоби насолоджуватися Богом, вона буде насолоджуватися Богом, коли ви сего захочете.

Наш Господь Ісус Христос дає нам в таємниці своєї Смерти і свого безпереривного Воскресення в Святому Причасті, ключ до подій. Зі смерти родиться життя.

— Війни не повинні-б були заколючувати мир серед людства. Первісним наміром Провидіння було підпорядкувати пристрасти розумові, щоби вони ніколи не ставали на перешкоді згоді поміж родинами, ані народами. Але гріх опрокинув сей благостний намір. В наслідок гріха нелад увійшов до історії. Гордість, користолюбство порушують рівновагу; покарання насилля, збройна оборона стали необхідні для привернення рівноваги. Війни стали неминучими, і доки істнуватимуть на землі винуватці, які дозволяють, щоби пристрасть брала в них гору над розсудком, розсудок над божественною волею, — загальний пацифізм лишиться хи-

мерою. Замало сказати: хотіти мира задля миру, мира за всяку ціну, бо се означало би з однаковою байдужістю приймати право і безправя, правду і брехню, се було би трусістю і безчестям. Великий артист завжди вміє зробити так, щоби суперечности знайшли розв'язку в гармонії. Під пензлем геніяльного майстра гідке, через контраст, розпливається в найвищій красі. Ось так божественне Провидіння, яке бажало лише добра, знаходить в таємницях своєї мудрости, засоби перетворити сей світ, збурений і зогиджений через гріх наших прародичів, і через наші особисті злочини, в спасенний твір, що переходить в своїй величї і моральній досконалости, плян його первісного образу. *Бог, що є всемогучий і найласкавіший, не допустив би, каже св. Августин, до найменшого лиха в своїм творі, якби не був на стільки могучий і ласкавий, щоби могли навіть з лиха видобути добро.* І ви собі пригадайте, мої брати, що кожного року у Велику Суботу, оголошуючи Воскресення Христа, Церква має право співати: *О так, гріх Адама був потрібен, щоб його могла перекреслити смерть Христа! О так, щаслива була та провина, що дарувала нам такого могучого Спаси!*

— Жорстокі події, яких ми є свідками ось вже два роки, є наслідком людських пристрастей, які ми мусимо оплакувати і проклинати. Але від нас залежить підвестися своїм розсудком і вірою до вищого і мудрішого зрозуміння наміру Провидіння. Якаб не була вона жахлива, мука нашого божественного Спасителя була спасенна і спасенна для Нього, бо вона Йому заслужила Його славне Воскресення, Його Вознесення, Його панування над світом. Спасенна для нас, бо з того часу, *коли тільки ми з Ним терпимо, то для того, щоби*

прославитися з Ним (Посл. до Римлян VIII, 17). Таке є, брати мої, основне розв'язання найістотніших проблем життя осіб і народів: мука перед Воскресенням, смерть, щоби прийти до життя, хрест, щоби увійти в славу.

— Пророки Ісаїя, Єремія, Єзекиїл, Даниїл, Нан, Набакук і інші, мали своїм завданням привести вибраний народ і його гнобителів Єгиптян, Асирійців, Халдеян, Вавилонців до поважання закону; вони їм незмінно проголошували, що в руїнах і крові, вони знайдуть рівночасно свою кару і підставу свого відродження. Оскільки бельгійський нарід, збагне сю божественну науку, він уважатиме тих два трагічні роки, які він перейшов, як підставу для пориву до могутнішої будучности, до відновлення енергії, до палкішої віри в безмежні можливости, якими розпоряджає християнська нація.

VIII

НІ ПАДУ, НІ МИРУ — БЕЗ СПРАВЕДЛИВОСТІ

В цій проповіді, Мерсіє, як все вірній глибоко зрозумілій науці Церкви, проголошує засаду, що найвищим законом є закон справедливости та що жадне її порушення Німеччиною ніколи не освятить своєю повагою католицька церква.

»І зрозумієте правду і правда визволить вас«.

(Єванг. Іоана VIII, 32).

— Мої дорогі брати! Останні чотири чи п'ять тижнів, які я оце пережив, то може найбільш болючі в моєму житті, найсумніші за час мого єпископування.

— Батьки і матері родин, що зібралися тут

навколо катедри, зрозуміють мене. Єпископ це духовий батько; св. Павло називає єпископство матір'ю. А ось я побачив сотні з моєї пастви в небезпеці і сльозах. На протязі трьох днів, в останні неділю, понеділок і вівторок я обійшов місцевості, де найліпших працівників моєї дієцезії силоміць відправлено на вигнання. Я заходив до більш, як сотні хат, які знайшов на половину порожніми. Господаря не було, діти лишилися сиротами, сестри сиділи непорушно, зі згаслими очима, коло своїх машин до шиття; похмура мовчанка панувала в хатах. Можна було подумати, що в домі небіжчик. Але вистарчало нам звернутися до матері зі словами потіхи, як вибухали плач, стогін, гнів, хоч рівночасно продиралася гордість. Спогад про сі роздираючі душу сцени не полишає мене більше. Я хотів би піти до Антверпену, всюди, де можна, знов бути свідком тих сцен терпіння, які треба облегшити, сльози, які треба осушити, серця, які треба заспокоїти. Але я не можу, мої сили і час зраджують мою добру волю.

— І тому, мої дорогі брати, я подумав, що я прийду до вас, що знаходитеся в самому серці моєї дієцезії і цілої нашої країни. Ви поширите мої думки, ви станете посередниками моїх почувань. Вірний привітові, який уживають єпископи: *Хай мир буде з вами*, я приношу до вас слово миру. Але мир є можливий в ладі, а лад будується на справедливості і милосерддю. Ми бажаємо ладу, і з огляду на се ми просили вас від першого дня не ставити активного опору німецькій владі і зносити без спротиву приписи, які не перечать ані вашому християнському сумлінню, ані нашій патріотичній гідності. Але німецька влада також мусить стреміти до ладу, себ то поважати наші права і власні зобов'язання. Людина має право до свободи своєї

праці. Вона має право до свого домового огнища. Вона має право служити своєму рідному краю. Приписи, які порушують ці права, не мають в'язати сумління.

— Я вам се кажу, мої брати, без ненависти, ані думки про кару. Я вам кажу се тому, що, як учень Христа і служитель Євангелії, я зобов'язаний говорити вам правду. Я був би негідний єпископського перстня, якого мені Церква вложила на палець, ані сего хреста, яким вона оздобила мою грудь, якби під впливом людського почуття, я боявся би проголосити, що порушене право остається правом, що несправедливість, що спирається на силі, залишається несправедливістю. Лад вимагає справедливості; він вимагає рівнож милосердя.

— Милосердя се єдність. А єдність в людині закон його життя, в трох ділянках сего життя, в яких природа і віра кажуть йому родитися і рости: родині, ріднім краю, християнському суспільстві.

— Людина належить до своєї родини — чоловік до своєї жінки, юнак до своїх батьків, батько до своїх дітей. Людина належить до свого рідного краю, соціальні класи мусять взаємно підтримувати себе в національній солідарності.

— Християнин належить до своєї дієцезії, він є зв'язаний зі своєю матір'ю католицькою церквою через свого єпископа. І тому, брати мої, в нинішню годину серця ваших єпископів розбиті. Бо вони бачили, як тисячі їх синів вирвано з під їхньої опіки. Як тих овечок, що блукають без пастиря, женуть їх в невідоме, де вони віддані в жертву самоті, безсилому гнівові, а може розпачі.

— Ми благаємо уклінно, за посередництвом Найсвятішої Диви Марії, в Господа, що *панує в не-*

бесах і від якого залежні всі потуги, щоби вернув нам скоро наших полонених співробітників, щоби схоронив нам в цілості наші огнища, в очікуванні того дня, коли ми всі зможемо в мирі, який принесе нам перемога, злучитися навколо тріумфуючого Престолу Матері Визволительки.

— Будьте відважні, мої брати, шануйте науку Христову, будьте вірні рідному краю — Белгії!

IX

СНАГА ДУШІ

В проповіді сего розділу знаходимо розважання про потребу: не плутати втечу від обов'язку з поміркованістю, а зречення з своїх прав — зі скромністю. Зберігти сильну душу — найвища чеснота християнина в тих тяжких терпіннях, які заподіяла Бельгії Німеччина.

— В кожному разі не вільно утотожнювати лагідности з утечею перед обов'язком, ані поміркованости з відмовою від своїх прав. На допомогу лагідности приходить терпеливість, чесного, яка являється одним зі складників душевної снаги, *fortitudo*. Коли ми зустрічаємо в комітегах, чи то постачання, чи інших, людей, що з насміхом, а часто зарозуміло ставляться до своїх підвладних, то рівночасно бачимо, як часто ті самі люди, з проклинами уступають своїм противникам, мовчки ображаються і зрештою покидають свою працю, залишаючи противникові вільне поле. Їм бракує зимної крові і сміливости. Чи справа йде про науку, добродійність, чи релігію, обороняйте без жадної слабости, послідовно душу дітей, вигоду бідаків, права католицьких родин. Справжня снага, *forti*

tudo christiana себе в чині. проявляє Спокійно, не уступаючи ні в чому, опирайтеся о ваше право. Інтереси, які ви обороняєте, не ваші особисті, лише інтереси Бога і його Церкви; ви не маєте права залишити їх оборони. Будьте тихі і скромні у вашому серці, але не будьте боязливі, ані трусливі, будьте *відважні*.

— Одною з глибших причин відносної безплідності життя численних людей, є те, що вірні і священники, не вистарчаючи усвідомлюють собі ті можливості добра, якими розпоряджає християнська душа і священнича ревність. Не утотожнюйте пиху з відвагою, ані малодушність з скромністю. Св. Павло сказав: *Бо не той певний, хто сам себе хвалить, а кого Господь похваляє. (II. Посл. до Кор., X, 18).* Бог вказує вам свою ласку, даючи вам змогу жити в найбільше трагічній добі нашої історії. Гартуйте отже вашу мужню душу. Відвагу, як і всі інші чесноти, треба плекати і розвивати через вправу. На вас лежить тяжка відповідальність. Хай вона не лякає вас. *Коли Господь — каже один англійський письменник — навантажує на когось тягар вагою в 10 фунтів, Він рівночасно дає йому силу не зігнутися і під 20 фунтами.* Найголовніше, щоби ви у ваших ділах підпорядкували себе Господеві. Тоді рука Божа допоможе вам в кожную хвилину бути на висоті вашого завдання.

X

МИЛОСЕРДЯ СУПРОТИ ПРОТИВНИКА

Ся проповідь — се архитвір глибокодумного і вникливого розважання на теми, що вічно хвилювали і вічно хвилюватимуть сумління людини: на теми — ненависти і милосердя, пристрасти і розваги, війни і мира, чесноти і гріха:

— Лагідність і покора, терпеливість і відвага — всі вони коріняться в милосердю. За прикладом св. Франсуа з Саль, наслідувача св. апостола Павла вберіть всю вашу силу в милосердю. Будьте всім для всіх. Зокрема приписи милосердя мають тепер упорядкувати наше відношення до тих, що стали нашими ворогами; до деяких наших співгромадян, занадто користолюбних, що компромітують загальну єдність; зрештою до нашого рідного краю.

— Закордонні католики, що не знайшли в своєму серці жадного осуду для німецьких військ, коли вони масакрували наше невинне населення в різних містах, що розстрілювали наших священиків, палили наші безборонні міста і села; католики, що пропагували в себе, або казали пропагувати брехню, що мала оправдати злочинців і робила з жертв винуватих; отсі католики, що вже від трьох років, схрестивши руки, зі спокоєм і закритими устами придивляються до мук народу, що був колись їх приятелем і що ніколи не бажав Німеччині нічого крім добра: тепер ті самі католики співають патетичні гимни в честь християнського братерства, за те, щоб забути минуле, в користь мира. Існують певні неясности в тому, як ми маємо ставитися до ворогів нашого бельгійського рідного краю з погляду милосердя і справедливости. Тому вказане пригадати кілька точок з науки св. Томи з Аквіну, сего найбільшого вченого християнської філософії і теології. В людському серці існують два глибокі нахили — один до насолоди, другий до гніву. Перший ґрунтується на посіданню якогось добра: насолода се наслідок сего посідання. В основі другого лежить бажання віддалити від себе лихо, або повстати проти сего лиха, коли воно звалиться на нас. Оба сі нахили ми зустрічаємо як в тварини, так і в нас. В тва-

рини в стані потреби і пристрасти, в нас рівночасно в стані потреби і пристрасти, а також в стані розумового нахилу. Стремління до насолоди, змислової чи понадзмислової, не входить в питання, яке нас тут цікавить; в тім випадку цікавить нас нахил до гніву і відплати й як стан потреби чи пристрасти, і як вияв розумної волі. Св. Тома означає гнів, як *жадобу помсти*. Ся жадоба може виходити чи то зі змислової частини нашої природи, чи з нашої понадзмислової волі. Якжеж треба її осуджувати з точки погляду моральності? Вона може бути добра або зла, відповідає св. Тома, може зродити чеснотливий чин або гріховний, відповідно до того, чи ціль нашого бажання помсти справедлива чи ні.

Хотіти помсти за лихо, з поваги до ладу і справедливости, се вчинок чеснотливий. Хотіти в такий спосіб направити моральне лихо в межах права, се значить повстати проти лиха, виконати діло ревности, вчинити добре.

Але в безладі стреміти до помсти, чи то так, щоби ся помста виходила поза межі права, або так, щоби вона в першу чергу хотіла покарати винуватого, а знищення самого лиха відсувала на другий плян; се значить чинити зло: бо в тім останнім разі ціль помсти є терпіння ближнього.

— А якжеж треба осуджувати наявність *пристрасти* в сім гнівнім бажанню помсти? Чи мораль вимагає, щоби бажання помстити зло було цілком безпристрасне? Ні, відповідає св. Тома, навпаки. Щоправда, пристрасть небезпечна в ту хвилину, коли людина мусить оцінити моральність вчинку, на який вона намірилася; бо тоді дійсно ся пристрасть може затемнити ясність нашого осуду. Але від тої хвилини, коли справедливість певного караючого вчинку є для нас ясна, як рівнож мо-

ральність сеї кари, пристрасть в гніві, стає помічною силою волі, вона прискорює і зміцняє виконання справедливості. Пристрасти, що відповідають одному сему завданню, каже св. Тома, корисні для чесноти...

— Пристосувати сі засади до нашого сьогоднішнього стану дуже легко. Безправність порушення нейтральності нашого краю, очевидна, до того-ж до неї призналися винуватці. Зневаги наших прав, починаючи від днів нападу на нашу землю, аж по нинішній день не можна оспорювати. Протиставлення отже сему безправю є очевидним правом, а для тих, що мають до того засоби, є обов'язком. Хотіти того, щоби сей обов'язок виконано, щоби лад відновлено, щоби ті, що спричинилися до сего неладу, були покарані і позбавлені можливості шкодити; стреміти до того, щоби мирні люди могли жити в спокою, щоби останнє слово пролунало на славу права й Бога справедливості; хотіти всего того з цілою снагою нашої волі і з цілим пристрасним запалом, до якого лише здібна наша людська природа — все те відповідає вимогам справедливості, се означає чеснотливий чин.

— Се-ж ненависть, можна почути завваги, а чейже милосердя виключає ненависть. Так, певно, милосердя виключає ненависть; ненависть протилежна милосердю; вони виключають одна другу, як вода і вогонь, неможливо, щоби милосердя і ненависть існували в одній особі. Але, що се значить ненавидіти? Се значить бажати комусь лиха задля лиха; се значить бажати, щоби ближній терпів для самого терпіння; іншими словами се значить зробити собі ціль з того терпіння, на якому воля наша зі задоволенням зупинилась би. Таке душевне наставлення було би дуже негідне.

Інша справа бажати завдати фізичний біль тому, хто вчинив безправя і далі стоїть при ньому, бажати сего терпіння, не як самоціли, але як засобу в користь якоїсь вищої моральної мети; хотіти, щоби винуватий потерпів задля того, щоби се терпіння направило його душу, щоби він відмовився від свого злочину, се не значить ненавидіти його, навпаки, се значить його розумно любити.

Так певно, як я живу, говорить Господь Бог, не бажаю я смерти грішникової, а того, щоби він звернув із свого шляху та й зостався живим (Кн. Езек., XXXIII, 11). Ми наслідуємо нашого Бога: ми не бажаємо нашим ворогам, щоб їх виключили з Раю, ми хочемо, щоби вони були гідні увійти до нього. Хто міцно любить, той карає міцно, каже поговорка. Любов справедливої відплати може допровадити до насильства і виродитися в звірство; але вона може також завинити, коли обмежить кару, на яку заслугує винуватий.

— Чеснота знаходиться в справедливій середині. Тому, що бажання відплати за зло є чесною. Св. Тома оцінює його, як окрему чесноту, що доповняє в кожному з нас вроджену нам відразу до всього, шкідливого для нас, змушує йому запобігти. Образа, яка нам грозить, штовхає нас до помсти, коли ся образа сталася. Що ви сказали би до того, хто, під покришкою чоловіколюбности, захотів би зачинити всі в'язниці і завісити карний кодекс?

— Збірний злочин колективу, який гвалтує права іншого, без порівняння важчий, як злочин людини, яку громадянство посилає на шибеницю, або на гільотину. Ми розуміємо того, хто має сумніви в справедливості своєї справи і тому хоче бачити у війні лише щось гідне жалю чи огиди. Але для нас війна се лише засіб змусити

поважати честь, до того, щоби право запанувало, щоби піднести на височінь правду і культ Бога, який є наша Істина. І ось тому війна має в собі стільки величі й оправдує стільки жертв. Не змішуйте отже ненависти, що є злочином, з жадобою справедливої відплати, що є чеснотою.

— Ненависть черпає собі натхнення з руїницького інстинкту. Чеснота відплати одушевляється милосердям. Відвага відкриває перед нею шлях, виганяючи з серця страх. Король, уряд і нарід Бельгії пізнали сю відвагу опівночі 2 серпня 1914 року, коли вони мусіли поставити чоло безоглядності військового велетня, що напав на нас. Без страху бачить праведна душа свій обов'язок. Образу, нанесену правді, справедливості, Богові, вона уважає за образу себе; небезпека, в якій опинилися її брати, стає її власною небезпекою; спалахує полум'я подвійної любови — до Бога і до людства; вона постановляє принести себе в жертву: бо все є ліпше, аніж зректися в безчестю.

— Ревність і милосердя запалали. І на сей величний чин милосердя бельгійський народ погодився і даліше вірний йому; всі його сльози, сили, майно і кров не видаються йому занадто великою заплаатою за перемогу права і схоронення своєї незалежності.

— Мені можуть відповісти: ви покликаєтеся на стисле право і ми вас розуміємо; але-ж можна подивитися на справу під іншим кутом погляду, так, як сего вимагає християнська досконалість. Чи-ж не є більш досконалим віддати добром за зло? Хіба християнин не мусить вміти вибачати? Віддати добром за зло, хай буде, але якби ходило тут лише про індивідуальні злочини, заподіяні в тайні. Але в дійсности, скажіть нам, дорогі брати,

в парохіях ваших деканатів сотні огнищ зруйновані, знищені, спалені; недостає багатьох людей, вони або військові полонені, або цивільні закладники. І хіба задля помсти за сі особисті терпіння ваш народ вимагає справедливості? На підставі мого, а гадаю і вашого досвіду, я смію сказати: ні! Тож образа, заподіяна нації, викликала таке загальне обурення і вимагає направи. Замахи на публичний лад не сміють лишитися безкарними. Володар, який весь час уласкавлює злочинців, сам порушує тим громадську безпеку. Народи, що вибачатимуть несправедливість, не булиб гідні свободи. Так, певно, Євангеліє каже вибачати, але Церков знає, під якою умовою може бути се вибачення уділене. Унаслідуймо-ж її. Вона вимагає від винуватця, щоби він покався свого гріха, вимагає каяття й обіцянки більше не грішити; оскільки-ж допустився несправедливості, вимагає обіцянки направити наслідки свого проступку, — згідно з відомими словами св. Августина *Non remittetur peccatum nisi restituatur ablatum*; вимагає покути, що вповні відповідатиме терпінням, які винуватий спричинив іншим. З хвилиною, коли наші вороги виконають сі умови, година милосердя настане для них.

— Деякі чулі душі хвилюються деколи, згадуючи слова Євангелія: *А хто вдарить тебе в праву щоку твою, повернися до него й другою (від Мат. V, 39)*. Але коли ви хочете добре зрозуміти зміст сеї євангельської поради, придивіться, каже св. Августин, до прикладу, що його дав нам сам Господь. В той час, як наш божественний Господь мусів відбувати переслухання в Кайяфи, один з старшин осмілився вдарити Його в лице. Наш лагідний Спаситель не відповів: *Ось моя друга щока*. Він натомісць протиставив винуватцеві таку ділему: *Якщо я зле сказав, то докажи се; коли-ж*

я говорив добре, то чому ти беш мене? Апостол св. Павло рівнож, як се нотує св. Августин, дістав привселюдно поличник з наказу первосвященника Ананії. Чи обвинувачений прийняв сей поличник мовчки? Бог тебе покарає, побілена стіна, — відповів він. — Як! Ти засідаєш в тім суді, щоби судити мене, згідно зі законом і кажеш, всупереч закону, бити мене?! (Діян. Ап., XXIII, 3-5). До своєї відповіді, додав отже апостол ще тонку і гризучу іронію. Отже не можна дослівно розуміти слів Євангелії. Вона хоче ними сказати, що треба завжди вміти панувати над собою, зберечи внутрішній спокій. Щож до зовнішньої поведінки, то вона має залежати від обставин. Мудра доброзичливість супроти ближнього наказує нам часто бути суворими до нього; треба вміти направити його, навіть всупереч йому самому, і мати на оці не його вигоди, але його дійсну потребу.

— Зрештою останнє питання. Чи пристойть духовенству брати участь в конфліктах, які зроджує війна? Чи не виключним завданням єпископа і його священників дбати про духові потреби вірних? Церква не є невидима спільнота чистих духів. Вірні є наражені на потреби і небезпеки душевні і тілесні, як переходячі, так і вічні. Опіка пастирів мусить охоплювати всі ті потреби їхніх вірних. Послухайте ще раз св. Тому з Аквіну: *Пастирі Церкви не можуть обмежуватися до протиділання вовкам, що духово нищать їх паству; вони рівнож мусять протиставитися грабіжникам і тиранам, які завдають тим, що є в їх опіці, тілесні терпіння. Се не означає, що представники церковного авторитету мають самі братися за матеріальну зброю, але вони мають уживати своєї духовної зброї — себто давати винуватим спасенні перестороги, горячо молитися, карою виклинаючи*

заїлих бунтарів. Непорозуміння, зв'язані з обов'язком милосердя супроти ворога, які ми хочемо тут в'яснити, мають своїм джерелом неоднакове розуміння самого поняття милосердя.

Строго беручи, існує лише одна чеснота: любов до Бога, за для Нього Самого і любов до ближнього з любови до Бога.

— Християнин має бути здержливий, відважний, справедливий, розумний, але з милосердя; він має вірити в Бога, сподіватися в Бозі, але через милосердя. Милосердя се одиноке джерело натхнення і керівник цілого морального і релігійного життя. Немає християнської справедливости без милосердя. Немає милосердя без справедливости. А тому, що справедлива відплата є частиною чесноти справедливости, тому немає милосердя без справедливої відплати. Той хто під претекстом героїзму в милосердю, закриває очі на несправедливість, дозволяє на безкарність злочинів ворога тому що той є ворогом, той не розуміє, необхідності всеобіймаючого впливу милосердя на організацію морального життя, як збірного так і особистого, християнського людства.

— Дозволяти, або робити вигляд що не завважуємо всіх вибриків зіпсованої дитини, се не значить любити її, а лише псувати. Не вільно псувати ані ваших приятелів, ані ваших неприятелів. Милосердя однакове, але способи його приложення змінюються в залежності від предмету. Любити душу праведника се бажати йому далі бути праведником, любити душу грішника означає бажати його навернення. Наслідуймо нашу Матір св. Церкву: у Велику П'ятницю вона молиться за своїх вірних дітей, вона молиться рівнож за сретиків і схизматиків, за нащадків народу боговбивця, за поган: але для одних вона просить

святости і досконалости; для інших вона бажає, щоби вони покаялися і відкрили очі на світло правди.

— Проповідники і духові провідники — при сій нагоді варто се пригадати — легковажать за-надто сей закон про звязок християнських чеснот в плетиві життя. Звідси повстають сі поламані душі, що розуміють добро лише в частковім вигляді, або девотські душі, — світ їх називає лицемірами — що вправляються в милосерді супроти Бога, в формі обрядових вправ, але не роблять з тої головної чесноти суті своєї моралі.

— Людина, яка творить добро, повинна творити його добре: *bonum bene facere*.

XI

МИЛОСЕРДЯ СУПРОТИ РІДНОГО КРАЮ

Тут знаходимо практичні вказівки кардинала — з християнської точки погляду — для віруючих, що мають шанувати передусім свою і свого краю честь в обороні перед німецькою навалою.

Регулямін законів і звичаїв в сухопутній війні, доданий до Гаагської конвенції з 18 жовтня 1907 р. в розділі 43 каже: *Як що легальна влада фактично перейшла до рук окупанта, сей останній має подбати всіми можливими для него засобами, щоби встановити і забезпечити, поскільки можливо, порядок публичного життя, поважаючи, поскільки немає до сего абсолютних перешкод, діючі закони країни*. Цікаво підкреслити, що проект міжнародної конвенції, який запропонували Росія на конференції в Брюселі в 1834 році, дозволяв окупантові залишити в силі існуючі закони, або їх змінити, або цілком завісити, згідно з вимогами війни, маючи на оці публичні потреби. Але кон-

ференція відкинула сей проект і зупинилася на більше точній редакції, яка дозволяє на зміну і завішання закону лише *в разі потреби*. — Але німецький уряд в краю немовби за свою засаду взяв клич *діли і пануй*. Організація так званого університету в Генті; адміністративний поділ переведений в певних частинах управління, які останній декрет хоче узагальнити; публична, або мовчазна підтримка, якої уділяють виключно деяким часописам і товариствам, чи то легкодухів з поміж вальонів, чи флямандців і яка веде до поглиблення противенств поміж обома племенами, яких їх традиція злучила під бельгійським прапором. Все це спроби, на щастя безуспішні, розбити нашу національну єдність.

Сі, хто допомагатиме тим сумнівним спробам, буде зрадником рідного краю.

— Пам'ятайте, коли наша нація протиставила чоло насильству, хайже вона бережеться перед спокусою. Патріотизм се чеснота, ви з обов'язку є сторожами і проповідниками чесноти!

XII

ПРО МОРАЛЬНУ ВЕЛИЧ НАЦІЇ

1917 рік, день визволення Бельгії наближається. Кардинал ще раз підносить свій шляхотний голос — щоби скартати негідників і загартувати мужніх:

Неділя 11 лютого, свято появи Богоматері з Люрду

— Чи потрібно ще проповідувати вам про потребу відваги?

— І коли я кажу *»ви«* я згадую з певністю відразу постійних товаришів наших в нещастю, але думка моя лине також поза межі наших окупованих провінцій до наших вигнанців, наших по-

лених, засланих і до наших вояків! Брати наші з армії, се від вас, в першу чергу, черпаємо нашу відвагу.

— Рівнож ті, що на вигнання несуть мовчки тягар самотності, служать так добре як можуть бельгійській батьківщині.

— Ми чули могутній голос жінок і матерей; крізь сльози благають вони Господа підтримати їх чоловіків і синів, яких силоміць вивезли до ворожих фабрик, в їх відвазі і вірності своїй честі. Ми чули як сі юнаки перед своїм відїздом, збирали всю свою силу, щоби підбадьорити своїх товаришів, або щоб заспівати національний гимн.

— І хіба по тім всім треба вам ще проповідувати відвагу? З певністю, в картині, яку я змалював перед вами трапляються тіні. Поміж нашими були випадки слабости, що змушували нас паленіти. Я не маю тут на увазі, хай мене добре зрозуміють, горстки робітників, що виснажені злиднями, ско-стенілі від холоду, або потовчені ударами, зрештою видали зі своїх уст слова покори. Людська енергія має свої межі. Я натомісць мушу, з жалем, вказати тих кілька зрадників, що пропонують себе на вигідну працю донощиків, шпіонів, куртизанів, або тих кількох негідників, що безсоромно спекулюють на злиднях своїх співгромадян. На щастя, в світлі історії, сі плями зникнуть і для виховання поколінь, які прийдуть, лишиться величаве видовище як семиміліоновий народ в спільному пориві 2 сепрня, не допустив ані на хвилину порушити свою честь. Більше того сей народ, протягом трицяти місяців все зростаючих моральних і фізичних терпінь, на полях бою, в цивільних і військових в'язницях, на вигнання, під залізним чужим пануванням, він все вміє опану-

вати себе і ще ані одного разу не допустив себе до того, щоби сказати: сего за багато, досить!...

— В наших молодечих літах наші вчителі казали нам, і то цілком слушно, подивляти Леоніда з його тристома спартанців, що дали себе знищити під Термопіями персам, замість того, щоби шукати ратунку в можливій втечі. Вчителі одушевляли нас прикладом шостисот смільчаків з краю Франшімон, які по тім, як вони через ніч наражуючи свою свободу і життя, перейшли табори військ Людвіка XI і Карла Сміливого, загинули всі підчас божевільного наступу, після розпачливого спротиву. Сі, що вчитимуть завтрішнє бельгійське покоління, матимуть нагоду наводити інші приклади військового героїзму і патріотизму. І чи не можемо ми сподіватися, що рівнож наше покоління схоронить на завжди спомин про єдність, якої воно сьогодні є діяльним учасником».

Є душі, які своєю надлюдською силою, своїм надлюдським внутрішнім горінням, притягають до себе інших, перетоплюють їх в своїм вогні, надають їм — аморфній доти масі — гарт і форму, мов коваль залізу.

Таку вдачу мав покійний кардинал Мерсіє — одна з найбільш блискучих постатей світової історії.

Коли по страшних іспитах долі, бельгійський нарід вийшов незломаним морально, скріпленим в почуттю гордості за себе, як за націю — велика частина заслуги за се припадає тому великому пастиреві і патріотові, якому присвячена ця книжка.

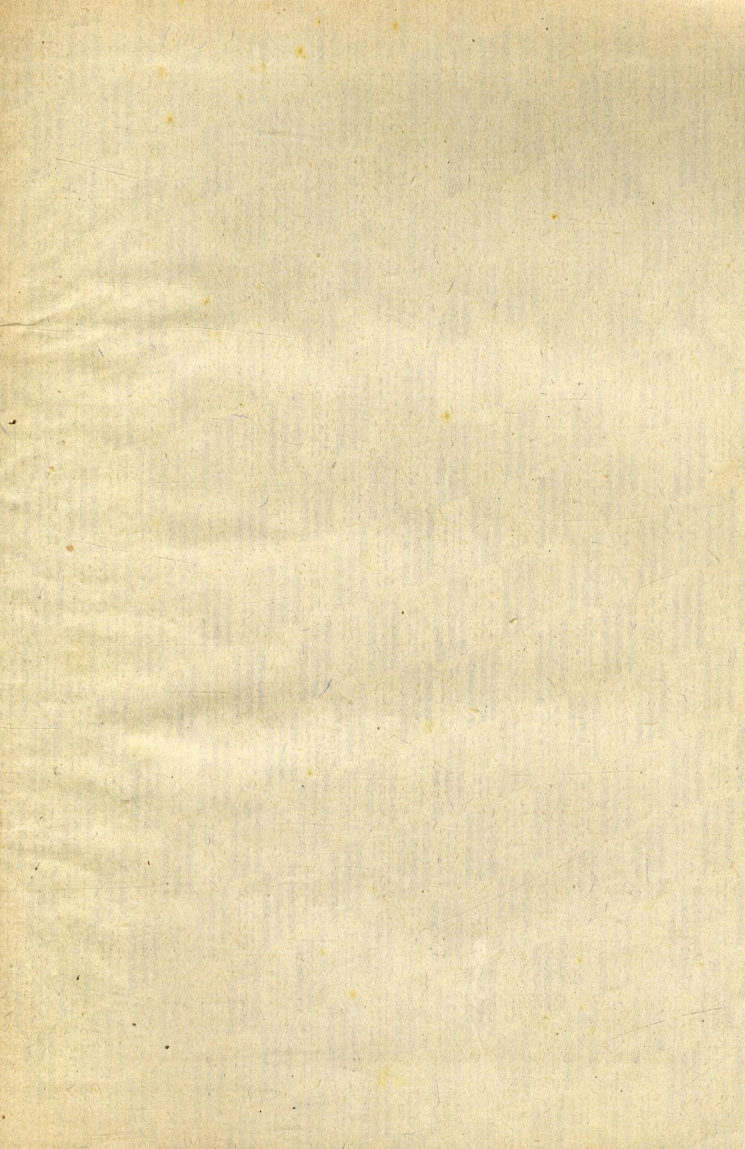
ЗМІСТ

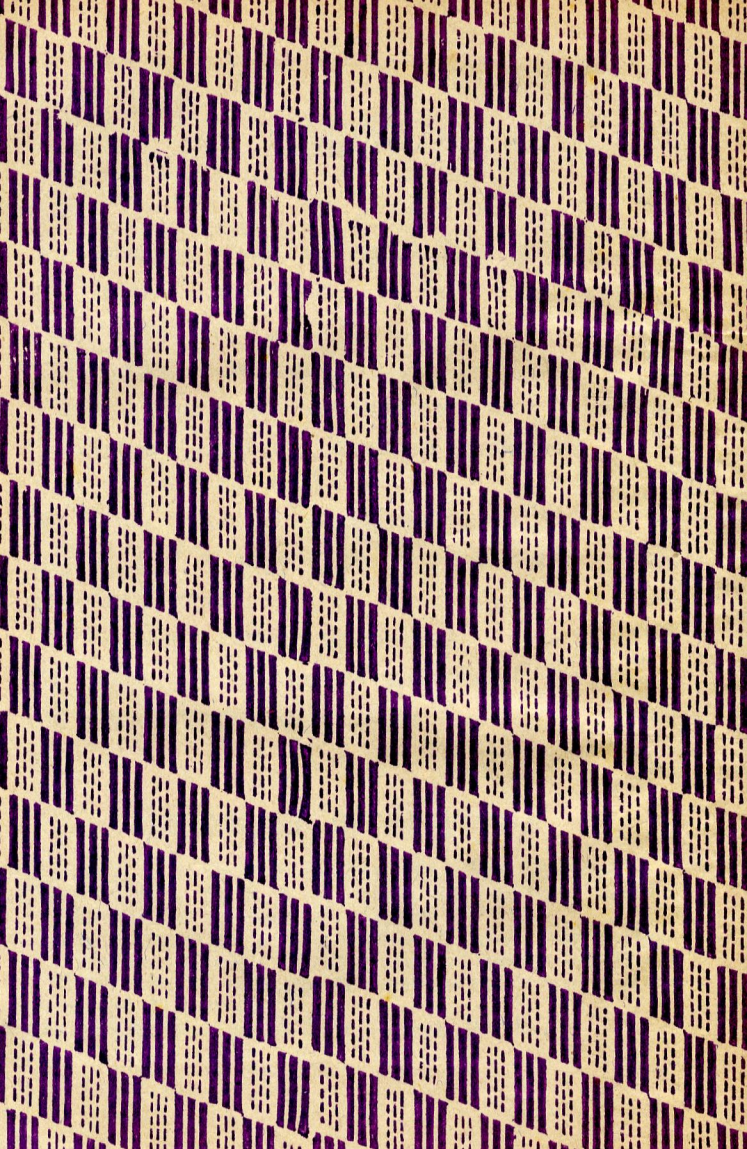
Вступ

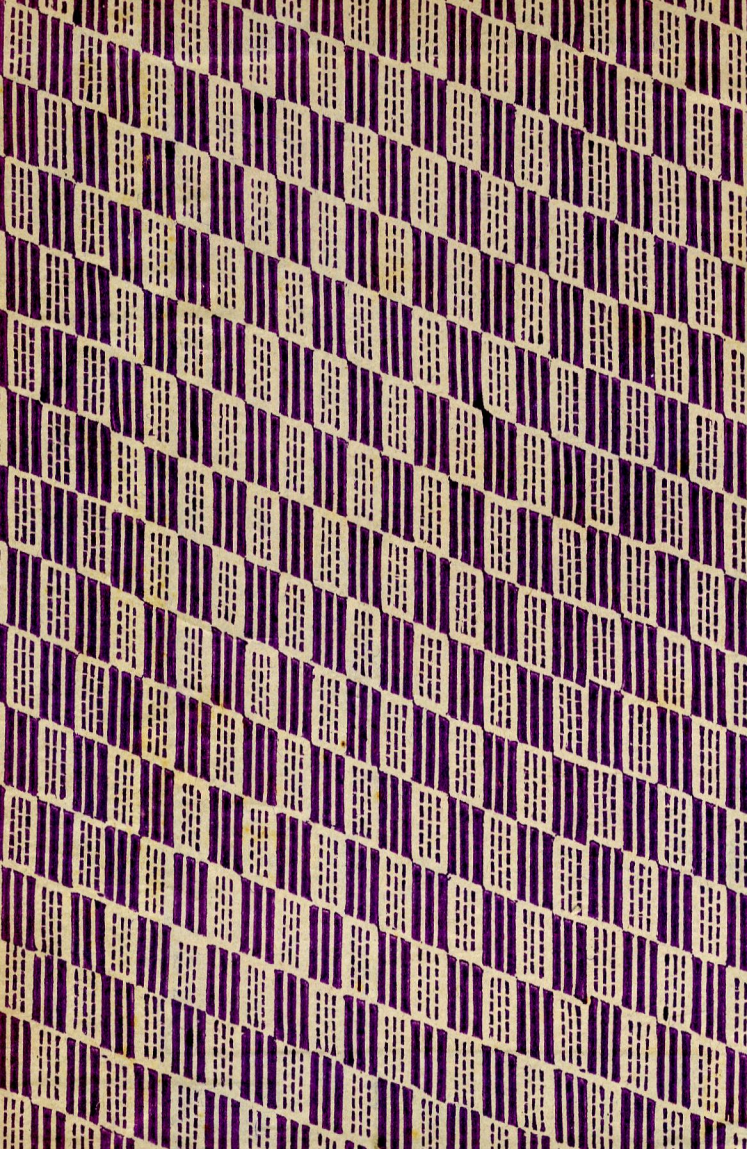
I	Священик — слуга і проповідник народу	6
II	Церква і патріотизм	12
III	Витревалість	27
IV	Христос — местник за правду	31
V	Сила народу в його моральній силі	35
VI	Любов і ненависть, всесвітнє братерство і право нації	39
VII	Через муки до воскресення	47
VIII	Ні ладу, ні миру — без справедливости	51
IX	Снага душі	54
X	Милосердя супроти противника	55
XI	Милосердя супроти рідного краю	64
XII	Про моральну велич нації	65

Важніша література

- Lettres de S. E. le Cardinal Mercier 1914—1918, Bruxelles.
La Vie Intérieure, par S. E. le Cardinal Mercier, avec lectures,
réflexions et ouvrages à consulter.
La Correspondance de S. E. le Cardinal Mercier, avec le Gou-
vernement Général allemand pendant l'occupation 1914—
1918, mise au point par M. Mayence, Professeur à l'Uni-
versité de Louvain.
A mes Séminaristes, par S. E. le Cardinal Mercier.

(1986)

PL

555

1134

~~1134~~

3037

2/00